МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ DREAM І МРІЯ У РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ

Виконав	студентка групи ГФ-311м
	Распутько Ольга Юріївна
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), основна мова – англійська
Керівник	к. філол. н., доцент Г. А. Лещенко

Запоріжжя – 2022

Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет	гуманітарний
Кафедра	теорії та практики перекладу
Ступінь вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	035 «Філологія»
Спеціалізація	035.041 Германські мови та літератури (переклад включно)), перша – англійська

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
проф. Приходько А. М.
«____» грудня 2022 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Распутько Ольги Юріївни

1. Тема кваліфікаційної роботи: **ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ DREAM І МРІЯ У РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ.**
Керівник кваліфікаційної роботи *Лещенко Ганна Анатоліївна, к. філол. н., доцент кафедри теорії та практики перекладу*
затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» листопада 2022 року № 360

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи:

3. Вихідні дані до проєкту (роботи): *англомовний текст роману Ф. С. Фіцджеральда «The Great Gatsby» та його переклад М. Пінчевського, твори Л. Українки.*

4. ЗМІСТ розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити): *ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ. Концепт в аспекті лінгвокультурології. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. Реалізація характеристик концепту у тексті. Методологія та методика дослідження концепту. ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ МРІЯ / DREAM В КАРТИНАХ СВІТУ. Етапи дослідження концепту в тексті. Спільні та відмінні риси мовного втілення концептів DREAM / МРІЯ в англійській та українській картинах світу. Семантична вибірковість актуалізації концепту DREAM в романі «Великий Гетсбі» Ф. С. Фіцджеральда. Об'єктивація концепту МРІЯ в творах Л. Українки. Компаративний аналіз концепту МРІЯ / DREAM в аналізованих творах. ВИСНОВКИ*

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): *Рис. 2.1. Графічне подання концепту DREAM в англійській картині світу. Рис. 2.2. Графічне подання концепту МРІЯ в українській картині світу. Табл. 2.1. Частотність використання лексеми dream в*

корпусі ССАЕ. Табл. 2.2. Частотність використання лексеми dream в діахронічній послідовності. Табл. 2.3. Найчастотніші колокати для лексеми dream. Табл. 2.4. Частотність використання лексеми мрія в корпусі української мови. Табл. 2.5. Найчастотніші колокати для лексеми мрія.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
I	Лещенко Г. А., к. філол. н., доцент		
II	Лещенко Г. А., к. філол. н., доцент		
III	Лещенко Г. А., к. філол. н., доцент		
Нормоконтроль	Підгорна А. Б., к. філол. н., доцент		

7. Дата видачі завдання « 7 » вересня 2022 року.

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	вересень 2022	виконано
2.	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу	вересень 2022	виконано
3.	Складання календарного плану кваліфікаційної роботи	вересень 2022	виконано
4.	Збирання матеріалу для написання розділів кваліфікаційної роботи	вересень – жовтень 2022	виконано
5.	Підготовка розділу1	жовтень 2022	виконано
6.	Підготовка розділу 2	листопад 2022	виконано
7.	Написання вступу і загальних висновків роботи та оформлення роботи	листопад – грудень 2022	виконано
8.	Нормоконтроль	12 грудня 2022	виконано
9.	Рецензування кваліфікаційної роботи	11–14 грудня 2022	виконано
10.	Захист кваліфікаційної роботи	19 грудня 2022	виконано

Студентка _____ Распутько О. Ю.

Керівник проєкту (роботи) _____ Лещенко Г. А.

РЕФЕРАТ

ДР: 96 с., 2 рис., 5 табл., 1 додаток, 112 джерел.

Об'єкт дослідження – лексичні одиниці сучасної англійської та української мов, що вербалізують концепти DREAM і МРІЯ.

Мета роботи – виявлення спільних та відмінних рис мовного втілення концептів DREAM і МРІЯ в англійській та українській картинах світу.

Методи дослідження – дефініційний та етимологічний аналізи, контекстуальний аналіз, метод польового моделювання, методологія корпусної лінгвістики, компаративний аналіз.

В першому розділі дипломної роботи розглянуто поняття концепту в аспекті лінгвокультурології, розкрито всі типи концепту у сучасній когнітивій лінгвістиці; досліджено методології та методики дослідження концепту. В другому розділі надані детальні характеристики досліджуваних в роботі концептів, а саме їх етимологію та дефініції, а також проведено аналіз цих концептів у вибраних творах. В результаті проведеного дослідження та аналізу була досягнута мета – виявлено якими лексико-семантичними полями представлені заявлені концепти МРІЯ/DREAM, відтворено їх фреймову структуру, розглянуто якими художньо-образними засобами вони вербалізовані. В додатках надано тези доповіді («Концепт МРІЯ у англійському та українському дискурсах: порівняльний аспект») для конференції («Актуальні проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології»).

КОНЦЕПТ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ, ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА, АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ, КАРТИНА СВІТУ

ЗМІСТ

Завдання на роботу

Реферат

ВСТУП……. 6

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ……. 10

1.1. Концепт в аспекті лінгвокультурології…… 10

1.2. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці…… 18

1.3. Реалізація характеристик концепту у тексті……. 25

1.4. Методологія та методика дослідження концепту……. 29

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ МРІЯ / DREAM В КАРТИНАХ СВІТУ…… 40

2.1. Етапи дослідження концепту в тексті…… 40

2.2. Спільні та відмінні риси мовного втілення концептів DREAM/ МРІЯ в англійській та українській картинах світу …… 41

2.3. Семантична вибірковість актуалізації концепту DREAM в романі «Великий Гетсбі» Ф. С. Фіцджеральда…… 49

2.4. Об’єктивація концепту МРІЯ в творах Л. Українки ……... 67

2.5. Компаративний аналіз концепту МРІЯ/DREAM в аналізованих творах ……... 76

ВИСНОВКИ…… 79

SUMMARY…….. 81

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……... 84

ДОДАТКИ……..... 94

Додаток А. Тези за темою роботи для конференції ……... 94

ВСТУП

У наш час вивчення концептуальних картин світу різних етносів є важливим напрямом гуманітарних досліджень, зокрема лінгвістичних, оскільки саме мова є одним із засобів доступу до таїн людської свідомості, її концептосфери, до змісту та структури концептів як одиниць мислення.

Сучасна лінгвістика виявила неабиякий інтерес до концепту як основи мовної картини світу, до його структури та методів дослідження. Не зважаючи на відсутність єдиного визначення терміну, ця проблема багатогранно відображена в працях О. Селіванової, А. Приходько, Р. Павільоніса, І. Голубовської, А. Вєжбіцької, К. Мізіна, А. Загнітко, І. Богданової, Е. Марголіса і С. Лоуренса та інших українських та світових вчених [Селіванова 2006; Приходько 2008; Павільоніс 1983; Голубовська 2016; Wierzbicka 1985; Мізін 2019; Загнітко, Богданова 2017; Margolis, Laurence 2022]. Переосмислення мови як ментального процесу, нові когнітивні та концептуальні напрями досліджень призвели до акценту на мові як засобі відображення та вираження складних структур людської свідомості, мислення та пізнання. Таким чином спостерігаємо посилення уваги лінгвістів до терміну «концепт».

Мова, якою розмовляє певний народ, віддзеркалює культуру цієї нації. Культура впливає на зміст концептів, зумовлює їх наявність чи відсутність. Із культурологічного погляду, концепт – це ментальна проекція елементів культури.

На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальними є дослідження, які ґрунтуються на концепції мовної картини світу, пов’язаної з ментальністю етносу. Це обумовлено тим, що кожний народ має свою культуру, традиції та менталітет, які відображені у мовній системі.

Дослідженню питання мовної картини світу приділяють увагу такі мовознавці, як Л. Лисиченко, В. Жайворонок, Ф. Бацевич, В. Іващенко, С. Єрмоленко, В. Русанівський, П. Мацьків та ін. [Лисиченко 2004;

Жайворонок 2004; Бацевич 2008; Іващенко 2004; Єрмоленко 2009(а); Русанівський 2004; Мацьків 2017]. Проблему функціонування мовних знаків культури розглядали такі дослідників як В. Жайворонок, С. Єрмоленко [Жайворонок 2012; Єрмоленко 2009(б)]. Особливе місце у таких дослідженнях займають концепти та національні концептуальні картини світу. Картина світу відображає уявлення про внутрішній світ людини та її середовище, поєднує в собі досвід поколінь, який служить основою національної культури та історії.

Таким чином, **актуальність роботи** зумовлена по-перше, загальною тенденцією низки сучасних досліджень у галузі зіставного мовознавства на детальне вивчення особливостей певних мовних і концептуальних картин світу, а також вербалізації окремих концептів та по-друге, застосуванням корпусної лінгвісти як стрижневого підходу в сучасному мовознавстві.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційну роботу виконано в межах ініціативної наукової теми кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка» № 61118 «Система й структура германських мов у когнітивно-комунікативній парадигмі знання». Тема роботи затверджена наказом ректора № 360 від 04.11.2022 р.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці сучасної англійської та української мов, що вербалізують концепти МРІЯ і DREAM.

Предметом аналізу постає порівняльний аспект концептів DREAM/МРІЯ у різносистемних мовах.

Метою роботи є виявлення спільних та відмінних рис мовного втілення концептів МРІЯ і DREAM в англійській та українській картинах світу.

Мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути поняття концепту в аспекті лінгвокультурології;
- розкрити всі типи концепту у сучасній когнітивій лінгвістиці;
- дослідити методології та методики дослідження концепту;

- знайти спільні та відмінні риси мовного втілення концептів МРІЯ/DREAM;

- встановити семантичну вибірковість актуалізації концепту DREAM в романі Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі»;

- проаналізувати об'єктивації концепту МРІЯ в творах Лесі Українки;

- зробити компаративний аналіз концептів МРІЯ/DREAM.

Матеріалом дослідження виступають роман «Великий Гетсбі» Френсіса Скотта Фіцджеральда англійською мовою [Fitzgerald 2021] та твори Лесі Українки [Українка 1975–1977].

Методи дослідження. У роботі було використано дефініційний та етимологічний аналізи для виявлення походження й первинного значення імені досліджуваного концепту, контекстуальний аналіз для смислової інтерпретації окремих мовних одиниць у межах текстових відрізків, метод польового моделювання для виділення ядра та периферії, методологію корпусної лінгвістики для виявлення та функціонального аналізу повторюваних моделей текстових одиниць досліджуваного концепту та компаративний аналіз для виявлення відмінностей між аналізованими мовами.

Наукова новизна дослідження полягає в розкритті семантичної структури концептів МРІЯ/DREAM в англійській та українській мовах та реалізації цих концептів в різних лінгвокультурних картинах світу.

Теоретичне значення даної роботи полягає в тому, що результати допоможуть глибше зрозуміти специфіку та структурну особливість концептів МРІЯ/DREAM у англійському та українському дискурсах.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використаними при розробці спецкурсів та семінарів, присвячених темі лінгвокультурних концептів, а також для проведення подальших галузевих досліджень.

Апробація. Основні положення та результати розвідки доповідалися на науково-практичній інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів

вищої освяти «Актуальні проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології» (Запоріжжя, 2022). Крім того, основні результати викладено в тезах авторки «Концепт МРІЯ у англійському та українському дискурсах: порівняльний аспект» [Распутько 2022].

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який складається з 112 позицій, та додатку. Загальний обсяг роботи становить 96 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ

1.1. Концепт в аспекті лінгвокультурології

Формування концептуально-категоріальних механізмів у лінгвокультурологічних дослідженнях передбачає певну довільність у використанні більшості термінів, розмивання категоріальних меж, змішування понять зі схожими формами чи значеннями. Наприклад, часто плутають такі терміни, як лінгвокультурема, лінгвокультурні концепти та національні стереотипи. Це пов'язано з тим, що різні дослідники використовували різні методи для визначення основних одиниць вивчення мови та культури та виділенні основних категорій цієї науки.

Велика кількість наукових досліджень спрямована на виявлення такої цілісної лінгвокультурологійно одиниці, яка відображає як специфіку мови, так і національну особливість певної культури. Через різні погляди дослідників на це питання наукове співтовариство сьогодні використовує не одне конкретне поняття, а ряд термінів для позначення одиниці лінгвокультурного значення.

Мабуть, найбільш вживаним і значущим терміном у сучасних дослідженнях когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології є концепт. На сьогодні відомо щонайменше сім підходів до тлумачення цього терміна [Краснобаєва-Чорна 2009], кожен з яких поширений у наукових дослідженнях різних напрямів.

Феномен «концепт» набув широкого розповсюдження та став важливою темою дослідження в сучасних наукових дослідженнях. Термін належить до концептуальних систем багатьох гуманітарних наук: культурології, лінгвістики, філософії, літературознавства тощо. У науковій літературі існує багато його визначень, тому що це один із ключових термінів для вивчення мовної картини світу.

На сьогодні не існує єдиного визначення терміну «концепт», оскільки багато різних трактувань різними дослідниками породили безліч визначень. Термін «концепт» походить від латинської мови: «conceptus» – «поняття» від «concipio» – збирати, вбирати у себе; представляти; уявляти, формулювати; утворювати, зачати тощо [Селіванова 2012, с. 306]. Виникнення вчення про концепт дослідники пов'язують з працями філософа П. Абеляра: в основі його філософської теорії лежить ідея висловлювання, що мислиться як концепт. Концепт, на думку П. Абеляра, це зв'язок між конкретним явищем або предметом та висловлюванням про нього; це універсалія, адже саме мовне висловлювання охоплює всі можливі значення та смисли [Абеляр 1959, с. 118]. З активним початком досліджень у когнітивному напрямі лінгвістики у 1980-х роках у науковій літературі почалися спроби дати визначення терміну «концепт», оскільки раніше «концепт» не сприймався як термін. Актуальність цих досліджень підтверджується роботами українських та зарубіжних учених – О. Селіванова, А. Вежбицької, І. Голубовської, С. Жаботинської, В. Жайворонка, В. Кононенка, П. Мацьків, Р. Павільоніса, М. Скаба, Р. Джекендоффа, У. Чейфа, Дж. Лакоффа, М. Джонсона та ін. [Селіванова 2006; Вежбицька 1999; Голубовська 2016; Жаботинська 2010; Жайворонок 2012; Кононенко 2004; Мацьків 2007; Павільоніс 1983; Скаб 2008; Jackendoff 1993; Чейф 2009; Lakoff, Johnson 1980].

Концепт – це будь-яка дискретна одиниця колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу, зберігається в національній пам'яті мови у вербально позначеному вигляді [Болдирев 2001, с. 15]. «Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини» [Степанов 1997, с. 40]. Водночас це також «одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці» [КСКТ, с. 90]. Концепти є ідеальними, вони закодовані у свідомості одиницями універсального предметного коду, в основі яких

лежать індивідуальні чуттєві образи, створенні на базі особистого чуттєвого досвіду людини [Попова, Стернін 1999, с. 172].

Як вже зазначалося, існує декілька розумінь та підходів до поняття «концепт». Кількість визначень концепту стала причиною багатьох дискусій, особливо в питанні вербалізації концепту. Ця проблема розділила вчених на декілька таборів: перші погоджуються з думкою про можливість повної вербалізації концепту [Бабушкін 1996, Jackendoff 1993]; інші вважають, що це поняття має виключно невербальний характер: концепт – це чисте значення, який не набув мовних форм як першосмисл [Колесов, 1992]; треті бачать концепт як частково вербалізований феномен [Апресян 1995, Кубрякова 1995]. Ми підтримуємо думку про те, що концепт вербалізується у тексті та має зв'язок зі словом або іншим мовним засобом.

Тривалий час більшість дослідників використовували слова «концепт» і «поняття» як синоніми, і в сучасних дослідженнях спостерігається тенденція до їх розмежування. Але якщо поняття – це сукупність істотних ознак, то концепт – це утворення власне розумового характеру, його суть – відображення найзагальніших уявлень про об'єкт. Його планом змісту є власне всі знання, які описує концепт, а планом вираження – засоби його мовної реалізації [Жаботинська 1999, с. 42].

Перш за все, термін «поняття» використовувався у філософії та логіці, де залишається характерним і сьогодні. В свою чергу, вживання терміну «концепт» має ширше значення і використовується у цілому ряді галузей і мовознавстві, лінгвістиці та культурології зокрема [Літяга 2013, с. 50]. Так, за В. Карасиком, можна сказати, що природа терміну «поняття» поєднує у собі такі логічні терміни як «судження», «умовивід», тобто певний висновок про характеристики об'єкта, а отже, можна сказати, що даний термін утворює раціональну основу для концепту [Карасик 2004, с. 128]. В свою чергу концепт є складнішою структурою, що «нашаровує» знання, уявлення та ставлення до об'єкту [Сторчак 2013, с. 272].

Прийнято узагальнювати, що концепт – це одиниця мислення або пам'яті з відносно впорядкованою внутрішньою структурою. Його можна назвати результатом пізнавальної діяльності індивіда та/або суспільної групи, завдяки чому в концепті закладається та зберігається комплексна інформація про сам об'єкт, про інтерпретацію цієї інформації та про ставлення до даного об'єкту [Алимжанова 2010, с. 112].

Концепт є одиницею концептосфери – упорядкованої сукупності одиниць мислення, які включають усі ментальні ознаки тієї чи іншої явища, що у свідомості [Приходько 2013, с. 22].

Емотивний аспект цього терміну залишається безперечним. На відміну від описово-класифікаційних характеристик, властивих поняттю, концепт несе характерно-вольові та образні уявлення [Літяга 2013, с. 53]. Зокрема, Ю. Степанов вважає, що концепт «пропускається» через емоції, «переживається» [Степанов 1997, с. 381]. З цією думкою доречно погодитися, оскільки концепт є основною одиницею культури у ментальному світі людини. Це предмет емоцій.

Концепт є таким складноструктурованим феноменом, понятійний початок якого, проходячи крізь сито перцептивно-образних асоціацій, органічно поєднується з ціннісною рефлексією. Концепт – це не просто «схоплене» знаком поняття, а поняття психо-лінгво-соціо-культурного порядку з чітко вираженою валоративною компонентою [Приходько 2013, с. 30].

Згідно з іншим визначенням, концепт розглядається як інформаційна структура свідомості, свого роду організована одиниця пам'яті, що складається з сукупності знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. Ядром концепту є поняття, закріплене у формі пропозиційної структури і характеризується певними номінативними одиницями. Концепт виникає у процесі пізнавальної діяльності, відображає та узагальнює досвід людини й інтеріоризовану її свідомістю дійсність,

підводячи інформацію під певні вироблені суспільством категорії та класи [Селіванова 2006, с. 256].

За І. Голубовською, концепт – це «комплекс культурно детермінованих уявлень про предмет, певне культурно зумовлене ментальне утворення» [Голубовська 2004, с. 108–110]. На думку В. Жайворонка, концепт пов'язаний з мовною проекцією: «мовна одиниця функціонує часто не просто як слово-номінація з одним чи кількома лінгвістичними значеннями, а як слово-концепт – вмістилище узагальненого культурного смислу (сенсу), що дає підстави вважати мовну одиницю культурним концептом» [Жайворонок 2006, с. 10]. О. Селіванова трактує концепт як «інформаційну когнітивну структуру свідомості, певним чином організовану та вбудовану до колективної чи індивідуальної концептосистеми» [Селіванова 2004, с. 318]. А. Вежбицька дає кілька визначень терміну. У її розумінні концепт описується як об'єкт ідеального світу, який має назву, визначається за допомогою набору семантичних даних і відображає культурні уявлення про реальність [Вежбицька 1999, с. 549].

На думку О. Кубрякової, концепт – «термін, що слугує для роз'яснення ментальних або психічних ресурсів нашого пізнання, інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини; оперативно-змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [Кубрякова 1994, с. 90].

Подібної думки дотримується Р. Павільоніс. Він розглядає концепт як інтенсіональну функцію, що визначає множину об'єктів; значення такої функції, очевидно, можуть бути як об'єкти справжнього світу, так і об'єкти можливих світів [Павільоніс 1983, с. 102].

Поняття концепту відповідає уявленню про смисли, з якими людина діє в процесі мислення, який відображає зміст знань і досвіду, результатів людської діяльності та процесів пізнання світу. Тому можна стверджувати,

що термін концепт є синонімом поняття сенс (смисл). Отже, концепт – це сенс слова.

Незважаючи на те, що існує багато розбіжностей у визначеннях різних дослідників, більшість сходяться на певних основних ознаках поняття «концепт»:

1. Концепт – це одиниця свідомості, результат когнітивного процесу людини.

2. План вираження концепту найчастіше забезпечується засобами мови, тобто він є репрезентованим (вербалізованим).

3. Аналізуючи мовні засоби, що репрезентують концепт, можна отримати уявлення про зміст і структуру конкретного концепту.

Передусім, концепт є елементом свідомості та ментальною одиницею, але він також включає культурну інформацію. Виходячи з цього, можна стверджувати, що концепти утворюють ще один культурний пласт, який формується в результаті зв'язку людини з оточенням. Концепти існують у свідомості людини як «сукупності» понять, асоціацій, емоцій або думок, які не тільки осмислюються, але й переживаються, тобто людина дає їм певну оцінку.

Концепт є складноструктурованим феноменом, понятійний початок якого, проходячи через сито етнопсихологічної оцінки, органічно з'єднується з лінгвокультурним [Приходько 2013, с. 21].

Такі лінгвісти, як В. Карасик, В. Красних, Л. Чернейко та інші розглядають концепт як багатовимірне явище, виділяючи у ньому предметно-образну, понятійну і цілісну складові. Образність концепту – це зорові, слухові, тактильні, смакові та нюхові характеристики предметів, явищ і подій, зафіксованих у пам'яті. Понятійна сторона концепту має на увазі шляхи його фіксації в мові – значення, опис, структура, дефініція, мовне відношення до інших концептів. Ціннісна сторона концепту відображає значення, яке він має для індивіда та його мовної та соціальної групи [Карасик 2004, с. 129].

Зважаючи на масштаби обсягу поняття терміну «концепт», сучасне мовознавство має ряд підходів до його розгляду:

1. Лінгвістичний підхід: якщо кожне словникове значення має концепт, то кожне таке значення можна ототожнити із алгебраїчним виразом. Тобто, концепт поєднує конотат і потенціал значення.

2. Когнітивний підхід: прихильники цього підходу зосереджуються на мисленнєвій складовій концепту, розглядають його як розумове явище та змістовну одиницю пам'яті.

3. Культурологічний підхід приймає культуру як сукупність концептів та їх взаємозв'язків [Літяга 2013, с. 48–60].

Однак, і ці три та інші менш популярні підходи загалом відрізняються лише на базовому рівні, де глобально їх можна поділити на лінгвокогнітивну та лінгвокультурологічну точки зору. Так, прихильник першого напряму, О. Кубрякова називає концепт «терміном, що слугує поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативною змістовоюа одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [Кубрякова 1997, с. 90].

З іншого боку, з точки зору лінгвокультурологічного підходу, для В. Карасика концепт виступає найпростішою одиницею культури, своєрідним концентратом її основ [Карасик 2004, с. 116].

Варто зазначити, що лінгвокогнітивна та лінгвокульторологічна точки розгляду концепту не суперечать одна одній, а розглядають це поняття на різних рівнях. Якщо перша створює зв'язки між індивідом і культурою, тобто розумові досягнення одного члена соціальної групи стають надбанням усієї групи, то друга, відповідно, йде від культури до індивіда, де член соціальної групи розділяє її погляди та думки [Карасик 2004, с. 117].

Лінгвокогнітивний і лінгвокультурний підходи до розуміння концепту не суперечать один одному, оскільки вивчення концепту як ментального

утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу мовної спільноти, мркером рівня її культурного розвитку. І навпаки, розгляд концепту як репрезентанта культури є напрямком руху в науковому дослідженні від колективного до індивідуального досвіду. Різниця цих підходів, інакше кажучи, полягає у напрямі векторами відносно індивіда: лінгвокогнітивний підхід бере розгляд від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний – від культури до індивідуальної свідомості [Карасик 2004, с. 117].

Вчені культурологічного підходу (Ю. Степанов, Г. Слишкін) розуміють культуру як сукупність концептів та відношень між ними, але при такому трактуванні терміну значення мови відходить на другий план і виступає лише допоміжним засобом [Степанов 1997, с. 41; Слишкін 2004, с. 86].

Концепт як лінгвокультурне явище – це одиниця, призначенням якої є об'єднання наукових досліджень у межах культури, свідомості та лінгвістичних досліджень в одне ціле. У такому підході до розуміння концепту основна ідея полягає в тому, що він визнається базовою одиницею етнокультури. У цьому сенсі концепт відрізняється від інших одиниць, що вивчаються в лінгвокультурології, своєю ментальною сутністю. Лінгвокультурні дослідження водночас є і когнітивними, оскільки свідомість поєднує в собі мову й культуру у їх взаємодії. На думку В. Карасика, концепт є основною одиницею лінгвокультурології, де він розглядається як «багатовимірне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна й понятійна сторони» [Карасик 2004, с. 109].

Отже, «концепт» є складним, суперечливим і багатогранним феноменом. Це багатовимірне ментальне утворення, базова одиниця колективного знання чи свідомості, що існує в конкретній етнічній культурі і має власну цінність. З точки зору лінгвокультурологічного підходу, будь-який концепт є своєрідним семантичним утворенням, має мовне значення, національні особливості та відображає внутрішній світ людини.

1.2. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці

Поняття «концепт», як вже зазначалося, зі своєї позиції розглядали багато вчених, що призвело до відсутності єдиного визначення цього терміну. Сьогодні схожою є ситуація з його типологією.

Типологія концепту є одним із дискусійних питань сучасної лінгвоконцептології. Зазвичай у наукових роботах поділ концептів за типами відбувається безвідносно «до їхньої системної організації в типологічній ієрархії» [Літяга 2013, с. 139].

У свідомості людини мова виступає одним із способів формування концепту. Однієї мови замало для ефективного створення повного розуміння концепту. Цей процес має включати чуттєвий досвід, наочність та предметну діяльність. До цього процесу необхідно залучати чуттєвий досвід, наочність, предметну діяльність [Карасік 2002, с. 244]. Тільки при такому поєднанні різних видів сприйняття утворюється повне розуміння інформаційного змісту та інтерпретаційного поля. Саме такі структурні компоненти були запропоновані З. Поповою та І. Стерніним. Вони вважають, що концепт складається з трьох основних складників: образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле [Попова, Стернін 2007(б), с. 106–115]. Образ складається з когнітивної та перцептивної частин. Образ – це результат віддзеркалення навколишньої дійсності та її метафоричного тлумачення. Інформаційне поле, у свою чергу, складається з когнітивних ознак, важливих для цього предмета або стосовно його призначення чи основної функції. Інтерпретаційне поле містить когнітивні ознаки, які допомагають інтерпретувати інформаційний зміст. У свою чергу, інформаційний зміст містить прямі та переносні значення [Пліс 2019, с. 117].

Концепт, будучи культурним явищем, є письмовим або усним вираженням типової ситуації. Він може формулюватись текстово або зображувально. Якщо людина позначає концепт словом, отже, це явище йому важливо, тобто має певне значення. Відповідно, це дає зрозуміти, що до

концепту входить ціннісний компонент. Також існує понятійний компонент, який є результатом розумової діяльності людини. Оцінка – ще одна складова концепту, що ґрунтується на життєвому досвіді учасників комунікації. Остання складова – асоціація, тобто будь-який зв'язок між концептом та явищами чи предметами [Прохоров 2009, с. 103].

С. Потапчук формулює таку польову модель концепту:

1) ядро – лексема;

2) базові шари, які оточують ядро в послідовності від менш абстрактних до більш абстрактних;

3) інтерпретаційне поле концепту, що включає оцінку і інтерпретацію змісту ядра концепту національною, груповою та індивідуальною свідомістю [Потапчук 2007, с. 60–64].

Оскільки концепт – базова категорія лінгвокультурології, багато вчених виділяють кілька його класифікацій на основі різних критеріїв (зміст, абстрактність, значущість, форма вираження тощо) [Слишкін 2002; Воркачев 2004]. Існує ряд способів об'єднати концепти в групи за близькою категоріальною ознакою. При цьому вважається, що мова забезпечує кращий підхід до опису та визначення природи концептів.

Відрізняють конкретні та абстрактні концепти. Конкретні концепти часто зберігають чуттєві якості, і тому легко впізнаються, розрізняються та класифікуються. Зміст таких концептів розкривається насамперед остенсивно – за допомогою демонстрації предмета або явища. Абстрактні концепти важче описувати та не так легко класифікувати [Кубрякова 2004, с. 350].

Так, П. Мацьків поділяє концепти предметні (вербалізовані словами з конкретним значенням), концептигештальти (об'єктивовані абстрактною лексикою), типологічні (представлені лексикою з просторовим значенням) та емоційні (назви емоцій та почуттів) [Мацьків 2007, с. 17].

Наприклад, А. Бабушкін розрізняє наступні типи концептів:

- розумова картинка (асоціації у свідомості людей);

- схема (розумовий зразок предмета);

- гіперонім (визначення без будь-якого супроводу);

- фрейм (об'ємний, багатокомпонентний концепт, що являє собою знання про стереотипну ситуацію);

- інсайт (певна інформація щодо призначення, функцій, що міститься у слові);

- сценарій (динамічно представлений фрейм, який відбувається у певному часі з певною послідовністю етапів, епізодів);

- калейдоскопічний концепт (результат метафоризації, що може розгортатися у будь-якому типі) [Бабушкін 1996, с. 43–67].

Смислове наповнення слова є основним критерієм типології Г. Слишкіна. Він розрізняє «інтразону» (внутрішнє смислове наповнення) та «екстразону» (зовнішнє смислове наповнення). Дослідник виокремлює настпуні види концептів:

- пропорційні концепти, особливість яких в тому, що вони продовжують збагачувати як інтразону, так і екстразону;

- граничні концепти, інтразона яких постійно розширюється, а екстразона відсутня через високого ступеня абстракції концептуалізованих понять;

- рудиментарні концепти, які майже або повністю втратили інтразону і що збереглися лише в складі окремих одиниць своєї екстразони [Слишкін 2004, с. 291].

Стосовно вираженості концептів мовними одиницями, то А. Рудакова вирізняє два види:

1) номіновані концепти (які мають стандартне мовне вираження – словом або фразосполученням);

2) неноміновані концепти (які не мають загальновідомого мовного вираження) [Рудакова 2004, с. 41].

Також класифікують концепти залежно від рівня відображення народної ментальності – національні, етнокультурні та універсальні [Воркачев 2004, с. 183].

Слід звернути увагу на те, що побудова вичерпної класифікації – неможливе завдання. Цим пояснюється детальне розроблення у мові актуальної для людини сфери буття, розмитість смислів і нелогічність, суперечливість щоденної практичної свідомості. Крім того, концепти – це «динамічні утворення, які є більш рухливими, ніж значення слів, які зафіксовані у словниках» [Прохоров 2009, с. 96].

В. Карасик аналізував різні підходи щодо типології концептів. Перший підхід базується на питаннях явної та неявної орієнтації на мову, в якій вони репрезентуються. При цьому розрізняють предметні, ознакові та подійні концепти. Другий підхід фокусується на когнітивній психології. Змістовні фрагменти досвіду співвідносяться з картинами, картами, сценаріями, фреймами, гештальтами. У цьому випадку структуруються уявлення, які закріплені за фрагментованою дійсністю. Третій підхід стосується етичних і естетичних категорій. Цей підхід відрізняє телеономні концепти, які належать до найвищих цінностей (любов, справедливість, щастя) та нетелеономні концепти, серед яких можна встановити класи регулятивних і нерегулятивних ментальних утворень. До перших належать пунктуальність, щедрість, здоровий глузд, а до інших – війна, образа. Цей підхід використовує ціннісну складник концепту як основу класифікації, а оскільки він є обов'язковим атрибутом концепту, то йдеться про рівень яскравості цього складника. У телеономних концептах він домінує, в регулятивних – дуже важливий, в нерегулятивних ускладнений додатковими ознаками і є фоновим. Четвертий підхід будується від дискурсу, у якому реалізуються ці концепти (повсякденні, художні концепти; політичні, наукові, ділові, спортивні тощо). П'ятий підхід визначається динамікою концепту. Таким чином, можна вирізнити відносно стабільні та мінливі концепти. Показником динаміки концепту є здатність концепту до метафоричного осмислення, тобто співвідношення екстразони та інтразони концепту. Сюди входять сталі та імпортовані концепти. Шостий підхід базується на аудиторії, яка розділяє той чи інший досвід за своєю оцінною кваліфікацією. Розрізняють

загальнолюдські, етнокультурні, цивілізаційні, макрогрупові, мікрогрупові та індивідуальні концепти. Науковець наголошує, що з лінгвокультурологічної точки зору у рамках цієї типології можна протиставити національно-специфічні і національно-нейтральні, соціально-специфічні і соціально-нейтральні концепти. Сьомий підхід пов'язує концепти з їх тематикою (емоційні, комунікативні, гастрономічні та інші). У рамках тієї чи іншої теми концепти класифікуються за різними ознаками [Карасик 2009, с. 24–26].

Ці підходи доповнюють один одного. Вони розкривають суттєві ознаки концептів – їх понятійну, метафоричні та ціннісну складову, дискурсивну зумовленість, динамічність, варіативність і тематичну закріпленість.

Слід також зазначити, що підходи до концепту різняться не тільки в розумінні обсягу цього наукового поняття. Наприклад, С. Воркачев не вважав, що ціннісна зміна концепту є релевантною до лінгвістичних досліджень. Він трактує образний складник концепту як фіксацію когнітивних метафор і вважає конститутивною ознакою концепту його значущий складник, «визначений місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі конкретної мови, куди також увійдуть етимологічні та асоціативні характеристики цього імені» [Воркачев 2004, с. 6]. Проте Карасик «підкреслює принципову значущість ціннісного компонента у структурі концепту, саме цей компонент є культурно-значущим» [Карасик 2009, с. 26].

З точки зору соціальної належності розрізняють універсальні концепти зі спільними ознаки та загальнолюдським значенням [Приходько 2013, с. 48], та національні концепти – які притаманні лише певному народові. Ця типологія також включає групові (вікові, гендерні, професійні тощо) та індивідуальні концепти, тобто притаманні одній людині [Попова, Стернин 2007(а), с. 117].

Інша типологія концептів ґрунтується на характері їхньої об'єктивації. Дослідники виділяють вербалізовані концепти (які мають стійкі мовні засоби вербалізації й постійно об'єктивовані в комунікативному процесі) та

невербалізовані (які не мають стандартних засобів мовного втілення) [Попова, Стернин 2007(а), с. 120]. Варто зазначити, що невербалізовані концепти досить важко виявити. «Найбільш надійний спосіб виявлення невербалізованих концептів – контрастивні дослідження, що дозволяють виявити одиниці, що не мають перекладних відповідностей, в одній з мов» [Хидешели 2012, с. 3].

За ступенем внутрішньоструктурної організації концепти поділяють на макроконцепти та мікроконцепти. Макроконцепт визначають як концепт максимально широкого змісту з розгалуженою асоціативно-вербальною сіткою смислових зв'язків. Він включає в себе інші концепти [Сергеева 2013, с. 42; Пименова 2014, с. 99]. Мікроконцепт має менший об'єм та може входити до складу макроконцепту, семантична сітка якого структурована лише в одному напрямі [Сергеева 2013, с. 42; Іващенко 2004(а), с. 61].

Можливість вербалізації концептів за допомогою різних мовних одиниць дає підстави їх розподілу за формою їхньої мовної експлікації. Так, виділяють прості (репрезентовані одним словом) і складні концепти (вербалізовані складнішими структурами – словосполученнями, фразеологічними одиницями або реченнями) [Маслова 2008, с. 53; Алефиренко 2012, с. 229].

За смисловим обсягом, або ступенем внутрішньоструктурної організації, концепти поділяють на макроконцепти (багатовимірні, складні), що мають розгалужену асоціативно-вербальну сітку смислових зв'язків, і мікроконцепти (одновимірні, прості), семантична сітка яких структурується лише в якомусь одному напряму; базові (ключові, основні, домінантні, опорні, найважливіші) диференціюються на основі ієрархічної організації як ментальні одиниці загальнопоняттєвого рівня. Концепти також поділяють за способом відображення дійсності на репродуктивні (відтворювані, онтологічні), які виявляють безпосереднє наочне відображення дійсності, та продуктивні (творчі, метафоричні) – як прояв опосередкованого відображення дійсності [Іващенко 2004(а), с. 61].

Дослідник О. Селіванова пропонує поділяти концепти за параметром суб'єкта концептуалізації на ідіоконцепти – які властиві свідомості окремого індивіда; узуальні – тобто характерні для певної групи; етноконцепти – властиві всім представникам етнічної спільноти; загальнолюдські – що відомі усьому людству та репрезентовані у різних мовах [Селіванова 2008, с. 416].

Про різні типи концептів йдеться й у монографії Р. Павільоніса, проте він здійснює їх поділ на іншій підставі: 1) можливість бути спостережуваними; 2) реальні та гіпотетичні [Павільоніс 1983, с. 102] («…Побудовані через посередництво мови концептуальні структури, радше, належать до можливого, ніж до актуального досвіду індивіда. Вони репрезентують інформацію, яку без мови неможливо ввести в концептосферу. Це може бути інформація як про принципово спостережувані в дійсності, проте недоступні спостереженню індивіда об'єкти, так і про принципово чи непринципово неспостережувані, або гіпотетичні об'єкти. У цьому значенні концепти, закодовані вербальними символами («вода», «червоне», «біжить» і т. ін.), відрізняються від концептів, що кодують символами «ентропія», «кентавр», «демократія» та ін.» [Павільоніс 1983, с. 114]).

Термін «концепт» – явище складне, суперечливе і багатогранне. Дискутуються питання, пов'язані зі структурою концепту (іноді наголошується на недоцільності його стратифікації, потім структурування), вербалізації (концепт – це повністю вербалізована одиниця, частково вербалізована або зовсім не вербалізована) та класифікації (за різними параметрами: з'ява у концептосфері, розвиток структури, первинність, актуальність, типи знання, смисловий обсяг тощо). Вчені неоднозначно визначають свої методи інтерпретації концептів, актуалізуючи когнітивний, культурологічний, інтегративний аспекти.

Отже, концепти поділяються за ступенем абстрактності змісту (конкретні та абстрактні), за своєю природою (розумова картинка, схема, гіперонім, фрейм, інсайт, сценарій і калейдоскопічний концепт), за рівнем

смислового наповнення (пропорційні, граничні, рудиментарні), за способом вираженості у мові (номіновані та неноміновані) та за рівнем відображення народної ментальності (національні та універсальні). Усі підходи є взаємодоповнюючими. Вони розкривають суттєві ознаки концептів – їх понятійні, ціннісні та образні елементи, динамічність, дискурсивну обумовленість, варіативність і тематичну закріпленість.

1.3. Реалізація характеристик концепту у тексті

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених вивченню концептосфер мов та їх фрагментів, багато що в теорії концептів ще недостатньо визначено і є предметом дискусій. Особливо в сучасній лінгвістиці по-різному вирішується проблема репрезентації структури концепту, що в свою чергу пов'язано з усім комплексом теоретико-методологічних проблем сучасної когнітивної лінгвістики.

Номінативне поле концепту можна поділити на ядро та периферію. Ядро містить прямі номінації концепту, а периферія – номінації індивідуальних когнітивних ознак, які розкривають сутність концепту та відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях. До периферії належать також видові номінації концепту. За критерієм частотності вживання лексичних одиниць, що вербалізують певний концепт, а також за їх стилістичним позначенням умовно периферію можна поділити на чотири зони: ближню, середню, дальню та крайню.

Дослідниця Р. Фрумкіна пропонує представляти концепти як структуру з ядром і периферію. На її думку, ядром концепту є словникове значення лексеми, а периферію – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації [Фрумкіна 1995, с. 94].

З. Попова та Й. Стернін схиляються до думки, що концепт може отримати польовий опис – у «термінах ядра і периферії». Ядро – це

словникове значення одиниці, яка вербалізує контекст, а периферію складають суб'єктивний досвід, прагматичні компоненти, конотації та асоціації. Периферійний статус тієї чи іншої концептуальної ознаки не свідчить про її малозначність чи неважливість у полі концепту, статус ознаки вказує на ступінь її віддаленості від ядра за ступенем конкретності й наочності образного уявлення [Попова, Стернін 1999, с. 14].

Згідно з цією концепцією, ядро концепту включає найбільш яскравий зорово-чуттєвий образ, який носить індивідуальний характер і має яскраво виражене особистісне забарвлення, оскільки такий образ, як правило, створюється з особистого досвіду людини. Ядро концепту разом з деякими іншими когнітивними властивостями утворюють його базовий шар. Периферія містить інтерпретацію індивідуальних когнітивних особливостей у вигляді певних установок свідомості, різного типу тверджень і стереотипів, що визначають особливості менталітету конкретної лінгвокультурної спільноти.

Концепт вербалізується словом (словом-концептом). Воно своїм значенням у мові презентує лише частину концепту, звідси й необхідність синонімії слова, потреба в текстах, що сукупно розкривають його зміст.

Концепт завжди групується навколо певної «сильної», тобто ціннісно акцентованої, точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори. Найактуальніші для носіїв мови асоціації становлять ядро концепту, менш значущі – периферію. Чітких меж концепт не має, за мірою віддаленості від ядра поступово відбувається згасання асоціацій. Мовна або мовленнєва одиниця, за допомогою якої актуалізується центральна точка концепту, використовується як ім'я концепту [Карасик, Слышкин 2001, с. 77].

З огляду на характерні для концепту ознаки відносної впорядкованості [Попова, Стернін 2007(а), с. 24] та динамічності [Селіванова 2006, с. 257], концепт можна розглядати як багатоступінчасту структуру, сукупність багаторівневих ознак, що складають одне ширше уявлення про об'єкт. Так, саме матеріальні та ідейні компоненти об'єкта складають структуру

концепту. Компонентно ця структура складається з ядра і периферії. Якщо ядро – базовий когнітивний рівень, до якого водять чуттєві образи на основі особистого досвіду, то периферія – сукупність слабоструктурованих предикацій, що відображають інтерпретацію окремих концептуальних ознак та їх поєднань у вигляді тверджень та установок свідомості, що витікають із змісту концепту, тобто периферія – це так зване інтерпретаційне поле [Попова, Стернін 2003, с. 61].

Ці інтерпретації, тобто асоціації, які концепт викликає в свідомості реципієнта індивідуальні і часто залежать від особистого та національно-культурного рівня пізнання людини. Обсяг концепту визначається обсягами його компонентів, і відтак структура його так само залежить від його обсягу. І. Стернін виділяє три структурні типи концептів: однорівневі, багаторівневі і сегментні [Стернін 2001, с. 58–65]. Однорівневі концепти мають тільки чуттєве ядро і один базовий рівень (концепти жовтий, солоний). Багаторівневі концепти складаються з декількох когнітивних рівнів: базового та інших когнітивних рівнів, що поступово збільшують свою абстрактність. Сегментні концепти складає базовий чуттєвий рівень, оточений кількома сегментами, рівноправними за ступенем абстракції. Концептуальні ознаки кожного рівня або сегменту стають когнітивними класифікаторами (форма, вага, колір, функція, розмір, матеріал, тощо) свого концепту [Сторчак 2013, с. 272].

Згідно з лінгвокогнітивною польовою моделлю концепту, він містить:

- ядро – прототипова одиниця універсально предметного коду, що може бути як загальнонародною, так і груповою чи індивідуальною;

- базові шари, у послідовності від менш абстрактних до більш абстрактних;

- інтерпретаційне поле концепту, яке містить оцінки та трактування змісту ядра концепту національною, груповою й індивідуальною свідомістю [Попова, Стернін 2003, с. 64].

У побудові номінативного поля концепту дослідник може розглядати лише прямі номінації концепту, тобто ключові слова та їх синоніми. Це допоможе побудувати ядро номінативного поля та встановити ключове слово-репрезентант, яке об'єктивує концепт. Ключове слово – це обрані дослідником лексичні одиниці, що найбільш точно номінує досліджуваний концепт. Зазвичай це найбільш уживане найменування.

Ядро номінативного поля встановлюється:

- синонімічним розширенням ключового слова (використовують словники синонімів і фразеологічні словники);

- аналізом контекстів, в яких номінується досліджуваний концепт (художні, публіцистичні тексти);

- фіксуванням будь-яких номінацій досліджуваного концепту (оказіональних, індивідуально-авторських, описових);

- витягуванням з текстів номінацій видових різновидів денотата концепту і окремих ознак концепту;

- аналізом сполучуваності лексем, які об'єктивують концепт в мові [Попова, Стернін 2003, с. 156].

Основними ознаками лексем, що належать до ближньої периферії, є: менша частотність порівняно з ядром, стилістична нейтральність, відсутність обмежень у вживанні та мінімальна залежність від контексту.

Дальня периферія містить мовні одиниці з невисокою частотністю. Серед багатозначних слів зустрічаються такі, в яких комунікативне значення не є основним. Одиниці крайньої периферії характеризуються низькою частотністю. Крайня периферія містить застарілі слова, оскільки вони маловживані або вживаються не у своєму первісному значенні [Попова, Стернін 2003, с. 76].

Однак у процесі аналізу концептів слід також враховувати специфіку тексту, а метод концептуального аналізу повинен відповідати меті дослідження.

Отже, концепт має складну багатовимірну та багатокомпонентну структуру. Якщо говорити в широкому сенсі, то структура концепту – це коло, в центрі якого знаходиться основний концепт (ядро), а периферія – усе, що походить від культури, традицій та особистого досвіду.

1.4. Методологія та методика дослідження концепту

Вивчення концептів є одним з актуальних напрямів лінгвістичних досліджень останніх років. При цьому важливе значення має методика аналізу концептів, яку використовує дослідник. Як зазначає С. Воркачов, «в загальнометодологічному плані дослідження лінгвокультурних концептів повинно бути спрямоване на розробку категоріального апарату і дослідницької методики для опису базових екзестенціальних смислів, представлених в лексичному фонді природної мови» [Воркачов 2002, с. 80].

Вчені сходяться на думці, що концепт – це складна одиниця, що містить «крім предметної віднесеності всю комунікативно значиму інформацію» [Воркачов 2002, с. 84], і що для її опису можуть використовуватися різні підходи.

В. Карасик вважає, що концептуалізація дійсності здійснюється як позначення, вираження і опис [Карасик 2004, с. 109]. Позначення – це «виділення того, що актуально для цієї лінгвокультури, і присвоєння цьому фрагменту осмислюваної дійсності спеціального знаку» [Карасик 2004, с. 109]. Вираження концепту – це сукупність вербальних і невербальних засобів, за допомогою яких прямо або непрямо пояснюється, уточнюються і розвивається його зміст. Опис концепту – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені і найближчих позначень (наприклад, дефінування, контекстуальний аналіз, етимологічний аналіз) [Карасик 2004, с. 110–111].

М. Піменова розробила методику концептуального аналізу, згідно з якою виявляються етимологія слова-імені концепту і мотивуючі ознаки концепту; аналізуються словникові дефініції імені концепту, а також досліджуються синонімічні ряди, як результат виявляються понятійні ознаки; розглядаються концептуальні метафори, а отже, виділяються образні ознаки, які слугують для створення цих метафор [Піменова 2011, с. 82].

При цьому М. Піменова зазначає, що концепт має певний зміст і структуру, представлену сукупністю концептуальних ознак: «Концепт – це деяке уявлення про фрагмент світу або частини такого фрагмента, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, що реалізуються різноманітними мовними способами і засобами» [Піменова 2011, с. 113–114], «концептуальна ознака об'єктивується у закріпленій і у вільній формі сполучень відповідних мовних одиниць – репрезентантів концепту» [Піменова 2004, с. 8].

Методики дослідження художніх концептів, вивчення індивідуальних концептуальних структур як складових індивідуальної картини світу автора в рамках концептуального аналізу художніх текстів є багатогранними та особистісно-орієнтованими. На думку А. Вежбицької та Р. Фрумкіної, найбільш ефективними є методи самоспостереження та самоаналізу.

Н. Болотнова підкреслює важливість аналізу асоціативно-смислових полів, проектованих при вивченні художніх текстів, що дозволяє вивести індивідуально-авторське уявлення про предмети [Болотнова 1994, с. 67]. При аналізі поетичного тесту дослідник співвідносить «елементи словесно-художньої структури» з його «асоціатами» та визначає «смислові кореляти», що становлять асоціативно-смислове поле даного елемента художнього тексту. Так, смислові кореляти – концептуальні значення ментальних утворень, що вивчаються в тексті. Л. Бабенко також наголошує на відображенні в тексті індивідуально-авторського сприйняття світу, яке є окремим варіантом концептуалізації світу [Бабенко, Васильев, Казарин 2000, с. 108].

Універсальне сприйняття може не співвідноситися з авторським, або навпаки. Метод аналізу когнітивно-пропозиціональних структур використовується лінгвістом для характеризації концептів. А. Кравець розуміє під пропозицією елементарне висловлювання, що пов'язує ім'я номінації з предикатом [Кравець 2001, с. 21].

Говорячи про двосторонній характер концепту слід зазначити його існування у двох вимірах: як елемент картини світу конкретної мовної особистості, яка змодельована в тексті та базовий концепт текстового концептуального простору (сенс тексту) – відображення індивідуального світогляду автора крізь призму тексту. Текстовий концепт цілісний і дискретний, що пояснюється його складовим характером. З погляду Л. Бабенко наступний план концептуального аналізу художнього тексту може бути застосовним:

1) вивчення контекстів, які містять предикатні слова однієї семантичної області, що мають у тексті концептуальну значущість дієслова, прикметники, прислівники, а також іменники з предикатною семантикою;

2) аналіз образних репрезентантів концепту;

3) виявлення ставлення ліричного суб'єкта до об'єкта, що досліджується, крізь призму опозицій [Бабенко, Васильев, Казарин 2000, с. 107].

Усі компоненти концепту, отримані в результаті аналізу, вчений розподіляє за рівнями концептуального поля, ядро – узагальнена когнітивно-пропозиційна структура. Приядерну зону становлять усі номінації суб'єкта та предикату, тобто когнітивно-пропозиційної структури; найближча периферія – образні номінації концепту, а подальша – суб'єктивно-модальні значення концепту. Дане поле характеризується обов'язковим індивідуальним, унікальним характером, що свідчить про його відмінність від інших авторських полів [Бабенко, Васильев, Казарин 2000, с. 138].

Узагальнення всіх контекстів необхідне для характеристики концептосфери, що також розкриває основні властивості концепту. О. Дзюба

пропонує наступний алгоритм аналізу розвитку особистісних смислів концептів:

1) абсолютизація значення, розвиток семантики у бік узагальнення;

2) розширення значення слова-концепту, що є в мові, за рахунок внесення додаткових конотативних відтінків;

3) символізація об'єктивного значення;

4) обмеження сфери вживання слова-концепту;

5) семантичне заглиблення;

6) конкретизація об'єктивних смислів концепту;

7) включення до структури концепту орієнтаційно-темпоральних смислових компонентів;

8) включення до структури концепту перцептивних смислових компонентів, що є ментальною обробкою даних сенсорного сприйняття світу;

9) включення до структури концепту аксіологічних компонентів [Дзюба 2011, с. 67].

На думку В. Маслової вибір методики характеристики концепту обумовлюється типом досліджуваного концепту та його місцем у культурному житті народу, його складністю, включаючи цілі та завдання, що висуваються дослідником [Маслова 2004(б), с. 45]. Наступна методика опису концепту актуальна для вивчення культурно значимих концептів з погляду виділення ядра і периферії у структурі концепту:

1) визначення референтної ситуації, до якої належить досліджуваний концепт (на матеріалі художнього тексту);

2) звернення до енциклопедичних та лінгвістичних словників, визначення місця концепту в національній картині світу;

3) звернення до даних етимологічних джерел;

4) залучення контекстів: поетичних, наукових, публіцистичних, вивчення прислів'їв та приказок тощо;

5) аналіз асоціативних зв'язків ключової лексеми має бути зіставлений з отриманими результатами на всіх попередніх етапах роботи;

6) якщо концепт несе у собі певну цінність, передбачається звернення до екстралінгвістичних елементів культури – живопису, скульптури, архітектури [Маслова 2004(б), с. 46].

Опис концепту з погляду В. Карасика включає дослідницькі процедури пояснення значення імені концепту та його позначень:

1) дефінування;

2) контекстуальний аналіз;

3) етимологічний аналіз;

4) пареміологічний аналіз;

5) інтерв'ювання, анкетування, коментування [Карасик 2004, с. 139].

О. Фещенко поділяє досліджені іншими вченими методики на дві групи відповідно до використаного підходу:

1) «відсистемний» – лексикографічний опис ключових слів (імен концепту), дослідження взаємодії між цими ключовими словами у межах певного контексту.

2) «відтекстовий» – аналіз концепту в рамках художнього тексту, що проводиться з опорою на такі завдання: виявити шляхом суцільної вибірки коло лексичної сполучності ключового слова; визначити індивідуально-авторські концепти та описати їх; побудувати текстові поля, у яких реалізується концепт; аналіз семантичного розвитку слів-репрезентантів концепту [Фещенко 2005, с. 23].

Застосовуваний О. Бабушкіним метод дослідження грунтується на аналізі словникової дефініції лексеми, а концепти відповідають змісту семем слів. «Семантична структура слова розглядається у вигляді двопланового утворення: матеріального (лексеми) та ідеального (семеми). Семема, в свою чергу, містить елементарні одиниці смислу – семи, тобто має свою структуру. Через аналіз семем ми отримуємо доступ до сфери ідеального в мові та виявляємо, об'єктивуємо концепти» [Бабушкін 2001, с. 52]. Оскільки в значенні слів міститься результат об'єктивного спийняття дійсності, то зі

значення слова можна знайти його логіко-предметний зміст, що відображає положення речей у дійсності.

На основі відтекстового підходу розроблено дослідження концептів у роботах Н. Кузьміної. Вона пропонує проводити його в декілька етапів. Перший – виокремлення концептуального ядра, яке представлене набором базових метафоричних моделей, елементи яких по-різному кодують одне й те ж поняття. В результаті виходить асоціативно-вербальна сітка, яка складається з метафоричних моделей – концептуальних пластів, які перетинаються. На думку вченої, при реконструкції світобачення автора тексту необхідно враховувати не лише природу цих моделей, але й їх зв'язок, оскільки світ «у свідомості «проціджується» через сітку цих моделей і відповідним чином трансформується, категоризується» [Кузьміна 1999, с. 228]. Під фрагментом художньої картини світу, який дослідниця називає «когнітивно-мовною картою», вона розуміє сукупність всіх метафоричних моделей, які відображають одне й те ж поняття [Кузьміна 1999, с. 229].

Л. Бабенко використовує наступний метод поетапного аналізу концептів текстовими засобами:

1) виявлення набору ключових слів тексту;

2) опис позначуваного концептуального простору;

3) визначення базового концепту описаного концептуального простору [Бабенко, Васильев, Казарин 2000, с. 83].

Вона зазначає, що «вивчення концептосфери тексту (або сукупності текстів одного автора) передбачає узагальнення всіх контекстів, у яких вживаються ключові слова – носії концептуального смислу – з метою виявлення характерних властивостей концепту» [Бабенко, Васильев, Казарин 2000, с. 85]. При концептуальному аналізі увага звертається на когнітивно-пропозиційні структури, оскільки пропозиція – це «особлива структура представлення знань, яка формується на основі різних сукупностей однорідних елементів, через які й відбувається витлумачення концептів» [Бабенко, Васильев, Казарин 2000, с. 85]. Носіями цих знань у текстах

найчастіше виступають предикатні слова: дієслова, прислівники, прикметники та інші. Як зауважує В. Дем'янков, при такому аналізі потрібно залучати великий корпус контекстів слова художньої літератури [Дем'янков 2000, с. 193].

В. Карасик, Г. Слишкін, С. Воркачов та А. Приходько дотримуються лінгвокультурологічного підходу про те, що структура лінгвокультурного концепту трьохкомпонентна. В. Карасик та Г. Слишкін виділяють у вмісті концепту фактуальний (понятійний), образний та ціннісний елементи. Згідно до В. Карасика культурний концепт є багатовимірним смисловим (ментальним) утворенням, в якому виокремлюється ціннісна, образна і понятійна аспекти [Карасик 2004, с. 109]. А. Приходько структуру концепту зображає як понятійний субстрат, перцептивно-образний адстрат та ціннісний (валоративний) епістрат [Приходько 2013, с. 21].

Когнітивно-дискурсні методи включають: концептуальний аналіз (для моделювання та опису концептів) та інтерпретаційно-текстовий аналіз (для виділення дискурсних фрагментів реалізацій досліджуваного поняття). Методика когнітивно-дискурсної інтерпретації дозволила встановити концептуальниі ознаки концепту та виявити метафоричні образи. Для побудови фреймової моделі концепту застосовують методику фреймового моделювання. Інструментарій теорії когнітивної метафори дозволяє встановити співвідношення концептуальних метафор, що складають образно-ціннісний складник концепту.

Аналіз словникових дефініцій – це важливий і необхідний етап вивчення понятійного компоненту структури концепту.

А. Приходько зазначає: «Понятійний субстрат концепту – це той мінімум його смислового об'єму, який зазвичай фіксується лексикографічними джерелами» [Приходько 2013, с. 22]. Понятійний субстрат концепту – це фактуальна інформація, тобто пропозиційне знання, що спирається на мовну фіксацію (опис, визначення, дефініція). Його можна

описати за допомогою дефініційно-компонентного аналізу номінантів концепту [Приходько 2013, с. 22–23].

Компонентний аналіз – «методика опису структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями» [Селіванова 2006, с. 230]. За визначенням В. Левицького, «це розкладення лексичного значення (сигніфікату) на елементарні смислові одиниці» [Левицький 2006, с. 85]. Вивчення концептів спрямоване на встановлення понятійної складової концепту. Цю задачу можна вирішити за допомогою дефініційного та компонентного аналізу, адже понятійна складова досліджується за допомогою вичленовування й опису сем.

Етимологічний аналіз використовується для зображення внутрішньої форми імені концепту (слова, що репрезентує концепт). «Внутрішня форма – першооснова концепту» [Алефіренко 2010, с. 141].

Пріоритетними серед методик дослідження концептів у сучасній науковій літературі вважають методику фреймового моделювання (М. Мінський, Ч. Філлмор, С. Жаботинська) та теорію концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон).

Метод фреймового аналізу вважається найбільш прийнятним способом розгляду структури концепту. Його суть в тому, що будь-яку ситуацію можна подати у вигляді моделі.

Фрейм описується як структура вузлів та відношень. Ті рівні фрейму у верхній частині (вершині) є фіксованими та відповідають речам, які завжди істинні у відношенні до відповідної ситуації. Вершинні вузли є постійними компонентами контексту і «містять завжди актуальну для наведеної ситуації інформацію» [Дейк 1989, с. 289–290]. Під цими вузлами розташовані слоти (порожні вузли), які заповнюються при актуалізації ситуації в дискурсі, «які заповнюються інформацією з конкретної ситуації» [Дейк 1989, с. 289–290]. Згідно з М. Болдирєвим фрейм структурно представлений у вигляді

дворівневої моделі з вершиною і слотами, заповненими пропозиціями [Болдирєв 2001, с. 37].

За С. Жаботинською фреймова структура експлікується в 5-ти слотах предметного фрейму, 3-х слотах акціонального, 3-х слотах посесивного, 3-х слотах ідентифікаційного та 3-х слотах компаративного фреймів [Жаботинська 2010, с. 12–13].

Створення фреймової структури дозволяє компактно подати інформацію, знання та досвід, пов'язані з аналізованим концептом.

Будь-який лінгвокультурний концепт набуває вербального втілення в тексті, а отже, і частотного вираження, що уможливлює використання для дослідження концепту такого статистичного прийому, як корпусний аналіз. Завдяки цьому аналізу є можливість отримати достовірний, позбавлений суб'єктивних домислів матеріал, що репрезентує структуру лінгвокультурного концепту [Єсипенко 2012, с. 277].

Корпусна лінгвістика як напрямок прикладної лінгвістики визначає загальні принципи побудови лінгвістичних корпусів даних із використанням сучасних комп'ютерних технологій, окреслює методику відбору письмових та усних текстів та шляхи їх збереження та аналізу [Biber, Conrad, Reppen 2004, с. 4].

Робота з корпусом здійснюється за допомогою спеціальних програмних засобів – конкордансерів і корпусних менеджерів, що надають різноманітні можливості по одержанню необхідної інформації з корпуса. Корпусний менеджер – це спеціальна пошукова система, що включає програмні засоби для пошуку даних у корпусі, отримання статистичної інформації й надання результатів користувачеві в зручній формі [Жуковська 2013, с. 8].

Корпусний аналіз вирізняється низкою характерних ознак:

1) емпіричний підхід до аналізу мовних даних (досліджуються реальні моделі мовної реалізації у природних текстах);

2) використання великих за обсягом, структурованих колекцій природних текстів (корпусів) як основи для аналізу;

3) широке залучення комп'ютерних технологій для дослідження мовного матеріалу;

4) застосування кваліативних і квантитативних аналітичних методик, з суттєвою перевагою останніх (вивчення частоти вживання лінгвістичних одиниць, статистичні дослідження сполучуваності) [Жуковська 2013, с. 9].

Будь-яке тлумачення концепту має враховувати контекст, ситуацію, в якій він реалізується. Одним з найважливіших факторів, який слід враховувати під час аналізу концепту, є контекстуальне поле та частотність, тобто кількість випадків вживань лексичної одиниці в тексті, яка визначає концепт. Це можна зробити за допомогою методів корпусної лінгвістики – нової стратегії вивчення мови за допомогою обробки текстів природної мови. А завдяки поєднанню концептуального аналізу і цього лінгвостатистичного методу когнітивні ознаки досліджуваних концептів набувають надійної статистичної верифікації.

Таким чином, проаналізувавши різні методи дослідження концептів, на основі усіх згаданих та описаних вище прийомів й операцій було обрано декілька для подальшого дослідження. У роботі було використано дефініційний та етимологічний аналізи, оскільки основним змістовим компонентом у структурі концепту виступає його словникове значення; контекстуальний аналіз для вивчення функціональної специфіки концепту та його значень; метод польового моделювання для виділення ядра та периферії концептів і наведення номінацій концептів у вигляді польових структур; компаративний аналіз для виявлення відмінностей між лінгвістичними особливостями української і англійської мов, а також методологію корпусної лінгвістики для автоматичного опрацювання природномовної інформації та отримання точних кількісних та якісних результатів для виявлення змісту значущісного складника концепту.

Отже, використання зазначених методів і методик аналізу дає змогу всебічно досліджувати концепт у дискурсі. У сучасних наукових

дослідженнях концептів використання тих чи інших дослідницьких процедур та ряду методів залежить від мети дослідження.

Методика комплексного аналізу концептів та інтегрований підхід до їх вивчення дозволяє ідентифікувати різні мовні засоби репрезентації концепту, простежити частотність його реалізацій у дискурсі і висвітлити особливості змісту і структури концепту.

РОЗДІЛ 2
ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ МРІЯ / DREAM В КАРТИНАХ СВІТУ

2.1. Етапи дослідження концепту в тексті

На *першому* етапі дослідження було визначено етимологію концептів DREAM/МРІЯ та їхні дефініції із галузевих словників для відображення внутрішньої форми імені концепту та дослідження понятійного компоненту структури концепту.

На *другому* етапі на основі проаналізованого матеріалу розглядається семантичне поле однойменних лексичних одиниць у формі трирівневої моделі концепту за допомогою методу польового моделювання.

Наступним, *третім*, етапом є відбір фрагментів для подальшого їхнього аналізу та виявлення асоціативно пов'язаних смислових ознак. На цьому етапі реалізується контекстуальний метод, що дає можливість відібрати ті фрагменти текстового простору, які викликають інтерес для проведення нашого дослідження. Результатом контекстуального методу є відбір засобів вираження концепту на основі його смислового поля.

Постулуючи структурний метод, ми визначаємо вербальні компоненти досліджуваного концепту (слова, словосполучення, речення), форму його організації в текстовому просторі твору та рівні функціонування (оцінний, текстовий).

На *четвертому* етапі дослідження порівнюємо концепти в аналізованих творах за допомогою компаративного аналізу.

Оскільки, додатковим джерелом інформації стосовно місця й функцій концептуальних понять, зокрема, в літературному дискурсі можуть слугувати показники частотності їх уживання [Кононенко 2004, с. 18], також було використано корпусний аналіз для автоматичної обробки природномовної інформації та отримання багатоаспектних та точних кількісних та якісних

результатів для подальшої інтерпретації вербалізаторів досліджуваного концепту.

2.2. Спільні та відмінні риси мовного втілення концептів DREAM / МРІЯ в англійській та українській картинах світу

Вивчення концептів здійснюється шляхом виявлення та аналізу мовних засобів їх вираження і моделювання їх структури. Сьогодні це одна з найбільш актуальних, цікавих і важливих сфер лінгвістичних досліджень. Існує велика група концептів, які відносяться до категорії універсальних. У кожній культурі існують концепти, які мають подібний зміст. Найбільший інтерес для дослідників представляють концепти, які відображають цінності культури, умови життя людей, моделі поведінки тощо. До цієї великої групи належить концепти МРІЯ/DREAM.

Відомо, що концепти МРІЯ/DREAM є одними із найбільш значущих в англійській та українській мовах, а їх вивчення веде до більш тонкого розуміння цих двох картин світу.

Концепт характеризується особливою структурою. Зазвичай, концепт має базовий шар. Для більшості концептів цей базовий шар є певним чуттєвим зображенням. Окрім базового шару, структура концепту включає додаткові когнітивні ознаки і когнітивні шари.

Концепт можна описати як польову структуру, що складається з ядра і периферії. Ядро складають шари з максимальною чуттєво-наочною конкретністю, переважно яскраві образи; більш абстрактні ознаки формують периферію концепту.

Отже, розглянемо схематичну структуру концепту DREAM.

За основу ядра досліджуваного концепту DREAM узято дефініцію з Webster's New World Dictionary of the American Language – *a series of thoughts, images, or emotions occurring during sleep; something notable for its*

beauty, excellence, or enjoyable quality; a strongly desired goal or purpose [WNWDAL, с. 809].

Ядерні ознаки концепту збігаються з основними ознаками наукового поняття. Основні ознаки наукового поняття DREAM, релевантні для носія англійської мови: *a daydream; a wild fancy or unrealistic hope; a condition or achievement that is longed for; an aspiration; a state of abstraction; one that is exceptionally gratifying, excellent, or beautiful* [TFD].

Поняттєву складову частину концепту DREAM у мовній картині світу американців складають такі ознаки: *fantasy, illusion, nightmare*. Образний шар концепту складають традиційні ознаки, притаманні народній свідомості: *wish, aim*.

Периферію концепту DREAM складають: *imagination, delusion, hallucination, chimera, trance*, що охоплюють певний вектор його семантики. Вони переважно торкаються абстрактних понять, які домінують на периферії.

Отож, графічно концепт DREAM можна зобразити так:

Рис. 2.1. Графічне подання концепту DREAM в англійській картині світу

Тепер розглянемо схематичну структуру концепту МРІЯ.

Україномовні лексикографічні джерела [ВТС; СУМ; СТС; ТСУ], виділяють п’ять значень лексеми «мрія»: це те, що створене уявою (фантазією), витвір уяви; думка про щось бажане, приємне; думка про щось нереальне, недосяжне; предмет бажань, прагнень; це певний привид, примара.

В українській мовній картині світу в семантичній структурі багатозначної лексеми мрія знаходиться смисловий компонент «*бажане, приємне*». Мріяти можна про щось приємне і прагнути, щоб мрії здійснилися. Ядерна номінація концепту МРІЯ подається лексемами: *мрія, мріяння, марення, витвір уяви*.

Поняттєву складову частину концепту МРІЯ складають такі ознаки: *сон, дума, бачення, утопія*.

Периферію концепту МРІЯ утворюють слоти: *прагнення, надія, примара, фантазія, ілюзія*, що охоплюють певний вектор його семантики.

Графічно концепт МРІЯ можна зобразити так:

Рис. 2.2. Графічне подання концепту МРІЯ в українській картині світу

За допомогою польової організації концепту було виявлено трирівневу структурну конфігурацію лінгвокультурних концептів, на основі чого виокремлено номінативне поле, що включає ядро мовної універсалії, приядерну зону та периферію.

Будь-яка інтерпретація концепту має враховувати контекст, тобто ситуацію, в якій він реалізується. Одним з найважливіших факторів, який слід враховувати при аналізі концепту це контекстуальне поле та частотність, тобто кількість зареєстрованих в текстах випадків вживання лексичної одиниці, що номінує концепт. Це можна зробити за допомогою підходу корпусної лінгвістики, нової стратегії вивчення мови з використанням обробки текстів природної мови.

Матеріалом для дослідження вербалізації лінгвокультурного концепту DREAM було обрано один з найбільш авторитетних та репрезентативних корпусів американського варіанту англійської мови Corpus of Contemporary American English, Корпус сучасної американської англійської мови [CCAE]. Це так званий «корпус другого покоління», що є продуктом Інтернету і характеризується значним обсягом. Корпус CCAE – це найбільший корпус англійської мови, що знаходиться у вільному доступі.

Проведений загальний кількісний аналіз частотності вживання іменника *dream* дозволяє судити про те, що концепт DREAM досить широко представлений в англійській мові, оскільки вербалізуються, як правило, найбільш значущі для людини поняття. Зміст значущісного складника концепту DREAM вказує на високу номінативну щільність цього концепту, що дає підстави вважати, що він дуже важливий для американської ментальності. Лексема *dream* зустрічається 78373 рази в корпусі CCAE.

Табл. 2.1

Частотність використання лексеми *dream* в корпусі CCAE

Жанрова група	**Зміст категорії**	**Кількість слів**
Усна мова	Стенограми розмов з різних теле- і радіопрограм	22649
Художня література	Новели, п'єси, перші розділи книг, кіносценарії	24531
Журнали	Різні журнали з ряду тематик, що стосуються новин, здоров'я, дизайну, садівництва, фінансів, релігії, спорту та журналів для жінок	17477
Газети	Газети з різних штатів Америки, тексти з газетних рубрик, таких як місцеві новини, листи до редакції, спорт, фінанси тощо	9798
Наукові журнали	Різні рецензовані журнали	3918

Ми бачимо, що лексема *dream* найчастіше зустрічається в художній літературі та усній мові.

Корпус CCAE дозволяє зробити аналіз частотності вживання імені концепту в діахронічній послідовності. Протягом усього представленого в корпусі часового проміжку досліджувана лексема представлена достатньо стабільно, що свідчить про те, що важливість мрії в американській лінгвокультурі з плином років не зменшується.

Табл. 2.2

Частотність використання лексеми *dream* в діахронічній послідовності

Роки	Частотність
1990-1994	11266
1995-1999	12050
2000-2004	12069
2005-2009	14815
2010-2014	19154
2015-2017	8019

Використовуваний корпус дозволяє досліджувати значення слів шляхом використання конкордансів. Почати дослідження значень слова можна з аналізу його колокатів – слів, з якими аналізоване слово зустрічається разом. Виділяючи найбільш частотні колокації слова, можна ефективно і надійно аналізувати коло значень слова, виділяючи їх ієрархічний взаємозв'язок.

У Таблиці 2.3 наведені 10 найчастотніших колокатів для лексеми dream в досліджуваному корпусі. Ліві колокати – це слова, які безпосередньо передують іменнику *dream*. Праві колокати – це слова, які безпосередньо слідують за іменником *dream*. Списки в цій таблиці представляють тільки перше слово зліва і справа від лексеми *dream*.

Табл. 2.3

Найчастотніші колокати для лексеми *dream*

лівий			**правий**	
слово	безпосередні підрахунки		слово	безпосередні підрахунки
A	11050		about	1130
American	2774		he	2256
And	3507		in	1302

Are	1308		of	19927
Had	4138		that	2365
His	3087		was	3942
My	1363		and	3153
Of	4843		is	2155
The	10833		has	1576
To	3479		will	1493

Як видно з таблиці, найчастішими лівими колокатами іменника *dream* є артиклі (*the, a*) та займенники (*his, my*), також досить часто вживається сполучник *and*, прийменники (*of, to*), дієслова (*are, had*) та прикметник *American*. Найчастішими правими колокатами є сполучник *and*, займенники (*he, that*), прийменники (*of, in, about*) дієслова (*is, was, has, will*).

Далі було проведено кількісний аналіз частотності вживання іменника *мрія* за допомогою Корпусу української мови [КУМ].

Проведений аналіз показав, що лексема мрія зустрічається 3238 раз в наведеному корпусі. Отримані результати представлені у вигляді таблиці:

Табл. 2.4

Частотність використання лексеми *мрія* в корпусі української мови

Жанрова група	**Кількість слів**
Поетичні тексти	269
Наукові тексти	170
Законодавчі тексти	1
Художня проза	1546
Публіцистика	1252

Ми бачимо, що лексема *мрія* найчастіше зустрічається в художній прозі та публіцистиці, менше у поетичних і наукових текстах і майже зовсім не зустрічається у законодавчих текстах.

Наступним кроком проведемо аналіз колокатів лексеми *мрія*.

Табл. 2.5

Найчастотніші колокати для лексеми *мрія*

лівий			**Правий**	
слово	безпосередні підрахунки		слово	безпосередні підрахунки
людські	108		про	317
свої	193		людини	97
давня	133		це	154
нездійснена	224		до	107
У	87		здійснюється	148
найбільша	139		яка	207
романтична	65		може	162
здійснена	212		і/та/й	305
потаємна	195		була	127
втілення	176		багатьох	64

У корпусі української мови спостерігаємо інші результати – найуживанішими лівими колокатами виявились прикметники (*людські, давня, нездійснена, найбільша, романтична, здійснена, потаємна*), займенник (*свої*), прийменник (*у*) та іменник (*втілення*). Щодо правих колокатів, картина більш подібна до даних корпусу ССАЕ. Тут найчастіше зустрічаються прийменники (*про, до*), займенники (*це, яка, багатьох*), іменник (*людини*), дієслівники (*здійснюється, може, була*), сполучники (*і, та, й*).

На відміну від ССАЕ, в українському копусі знайдено більш значущі колокати. Концепт же МРІЯ сполучується з одиницями, які не мають чітко вираженого негативного чи позитивного колориту. Вони підкреслюють недосяжність та нездійсненність бажаного чи жаданого.

Унаслідок зіставлення ключових ознак та дефініцій, які складають основу концептів DREAM і МРІЯ на прикладах англомовних і україномовних лексикографічних джерел, були виявлені як спільні, так і відмінні риси. У двох мовах лексеми, що їх вербалізують, використовуються на позначення як фізіологічного процесу сну, так і емоційно-психологічних подій, які відбуваються у свідомості людини під час цього процесу. Вони імплікують думки людини як про щось бажане, приємне і очікуване, так і про щось фантазійне, або навіть сумне, марне.

Концепти DREAM/МРІЯ посідають важливе місце як в українській, так і в англійській картинах світу. Багато вербальних виразів даних концептів аналогічні в аналізованих мовами. Це пов'язано з тим, що мрія – це один з універсальних концептів людства.

Завдяки аналізу можна зробити висновок, що українською та англійською мовами більшість ядерних елементів поєднуються з лексемами, які у кожній з розглянутих мов висловлюють як позитивну, так і негативну оцінку концептів DREAM/МРІЯ. Як бачимо, саме контекст наповнює репрезентати концептів позитивним або негативним відтінками значення.

2.3. Семантична вибірковість актуалізації концепту DREAM в романі «Великий Гетсбі» Ф. С. Фіцджеральда

Концепт DREAM є одним із найбільш значущих в англійській мові, і його вивчення веде до більш тонкого розуміння англомовної картини світу. У попередньому розділі зазначалося, що в англійській мові це поняття об'єктивується такими лексемами: «*dream*», «*daydream*», «*reverie*», «*fancy*», «*vision*», «*phantasy*». Усі ці слова багатозначні. Компонентний аналіз семантики слова «*dream*» показує, що основне значення цієї лексеми пов'язане з уявленням носіїв мови про позитивний емоційно-психічний стан – сподівання на краще майбутнє, сподівання на краще. На це вказує

походження слова «*dream*», яке, на думку дослідників староанглійської мови, спочатку мало значення «*радість*» [WNWDAL, с. 811].

Відповідно до словника Вебстера даються наступні визначення слова «*dream*»:

1) сукупність думок, образів і емоцій, що виникають уві сні;

2) втеча від реальності;

3) щось найякісніше, дуже гарне, відмінне;

4) основна мета, прагнення або бажання [WNWDAL, с. 809].

Словники наводять такі найчастіші сполучення зі словом «*dream*»: *have a dream – мати мрію, in dream – уві сні, a dream job – робота мрії, beyond your (wildest) dreams – поза межами ваших (найсміливіших) мрій, a dream come true – здіснена мрія, in your dreams (in a humorous context) – у твоїх мріях (в жартівливому контексті), like a dream – наче мрія, not/never in your (wildest) dreams – не/ніколи в твоїх (найсміливіших) мріях, of your dreams – твоєї мрії, somebody's dream – чиясь мрія* [CALD; MED; OLD; LDCE]. Аналіз словникових вибірок свідчить про те, що в англомовному розумінні «*dream*» асоціюється зі станом очікування, надії та радості, якщо надії виправдалися.

Видається, що найбільш універсальним визначенням лексеми «*dream*» в англомовній картині світу є її розуміння як чогось уявленого чи створеного подумки; створення будь-якого образу в уяві; стан задумливості.

Термін *American Dream* був введений ще в 1931 році істориком і письменником Джеймсом Труслоу Адамсом. Він визначає американську мрію як «прагнення до щасливішого та кращого життя для всіх громадян будь-якого рангу» [Adams 2001, с. 401]. Він також згадує, що «американська мрія» – це «мрія про землю, де життя краще і багатше, повніше для всіх з можливістю для кожного, відповідно до здібностей або успіху» [Adams 2001, с. 404].

Американська мрія – це мрія про країну, де життя має бути кращим, багатшим і повнішим для всіх, з можливостями для кожного відповідно до здібностей і досягнень. Це не просто мрія про автомобілі та високі зарплати,

а мрія про суспільний порядок, в якому кожен зможе досягти повного зросту, на який він здатен від природи, і бути визнаними іншими незалежно від випадкових обставин, народження або положення.

«Американська мрія» – це своєрідний етос або набір переконань, якими керуються громадяни Сполучених Штатів у своєму повсякденному житті. Набір ідеалів прав людини, свободи, демократії, рівності, можливо, заснований на вірі в те, що кожна людина має право і свободу прагнути процвітання та щастя, незалежно від того, де і як вона народилася, і здатність завдяки наполегливій праці вирости, незалежно від того, в якому соціальному чи економічному середовищі вони опинилися в будь-який момент часу.

Сутність «Американської мрії» докорінно не змінювалася з часом, історія вносила нові зміни та переосмислювала її, але не зважаючи на різноманітні події, основні ідеї та ідеали, в які вірили мігранти та засновники, зберігаються. Концепт «Американська мрія» досі залишається одним із об'єднуючих факторів, що об'єднують різні етнічні групи. «Американська мрія» не втратила своєї актуальності саме тому, що її концепція складна, багатоаспектна, багато в чому індивідуальна та водночас універсальна, цей концепт еволюціонує разом із суспільством.

У наш час уявлення про американську мрію зазнають радикальних змін залежно від віку, соціального статусу, раси і особливо поглядів на життя. Однак мета завжди залишається незмінною: щастя, хоча способи його досягнення не можуть бути іншими.

Досліджуваний роман, що став класикою і основним матеріалом для розуміння обраного для роботи концепту, носить назву «The Great Gatsby» – «Великий Гетсбі» (1925). Смислове та метафоричне навантаження назви передає той факт, що саме герой Джей Гетсбі стає втіленням «американської мрії», його життєвий шлях і його трагедія. Це с першого погляду дає нам зрозуміти задум автора.

З огляду на історичну основу виникнення концепту DREAM та період творчості автора цікаво спостерігати його двояке ставлення до цього терміну.

Одними з негативних конотацій «американської мрії», які зображає у своєму творі автор, є: виникнення негативних емоцій, розчарування у своїх мріях, виникнення рабської залежності від грошей тощо.

Her voice is full of money…That was it. I'd never understood before. It was full of money – that was the inexhaustible charm that rose and felt in it, the jingle of it, the cymbals' song of it [Fitzgerald 2021, с. 128].

У її голосі відчувається дзенькіт грошей… І так воно й було. Тільки тепер я зрозумів це. В її голосі дзвенькали гроші – ось що безнастанно вабило в його чарівних переливах, дзвенькіт металу, переможна сила кимвалів [Фіцджеральд 2015, с. 137].

Тут автор висловлює негативне ставлення до концепту – метафора «*her voice is full of money*» описує вплив багатства на героїню, показує залежність від матеріальних благ.

Поряд із матеріальним життям, Ф. С. Фіцджеральд розглядає також людську гідність. Це є аспектом «американської мрії». Приклад:

I thought he knew something about breeding, but he wasn't fit to lick my shoe [Fitzgerald 2021, с. 38].

Я вважала, що він людина вихована, а виявилося, що він і нігтя мого не вартий [Фіцджеральд 2015, с. 41].

В ході роману Міртл поступово розкриває свої негативні риси – пиху, гординю та зневагу. У свідомості жінки матеріальні блага можуть вмить змінити її життя і її саму. Автор підкреслює це:

Mrs. Wilson had changed her costume some time before and was now attired in an elaborate afternoon dress of cream colored chiffon, which gave out a continual rustle as she swept about the room. With the influence of the dress her personality had also undergone a change. The intense vitality that had been so remarkable in the garage was converted into impressive hauteur [Fitzgerald 2021, с. 34].

Місіс Вільсон встигла перед появою гостей перевдягтись і тепер була вбрана в шикарну вихідну сукню з кремового шифону, що шурхотів, коли вона походжала по вітальні. Немовби під впливом нового туалету змінилась і її поведінка. Та дивовижна жвавість, що так вразила мене при нашому знайомстві в гаражі, перейшла в просто-таки разючу пиху [Фіцджеральд 2015, с. 36].

Бачимо, як «американська мрія» перетворюється на марнотратство, знецінення достатку і досягнень. Сліпа віра жінки, що її життя не варте нічого, і тільки матеріальна злагода має цінність. Ф. С. Фіцджеральд іронично пише, «*with the influence of the dress her personality had also undergone a change*», він підкреслює цю відчайдушну віру Міртл.

Порівняння використовуються в романі для опису зовнішності та особистості персонажів. Але й тут автор закладає концептосистему «американських мрійників», їх ідеалізм, драматизм та іноді егоцентричність. Наприклад:

Gatsby, pale as death, with his hands plunged like weights in his coat pockets, was standing in a puddle of water glaring tragically into my eyes [Fitzgerald 2021, с. 92].

Гетсбі – блідий як смерть, руки, мов чавунні гирі, в кишенях піджака – стояв у калюжі й дивився на мене трагічними очима [Фіцджеральд 2015, с. 99].

Герой Джея Гетсбі – духовне втілення впливу концепту «американська мрія» на сучасників Фіцджеральда, така собі узагальнена картина переваг і недоліків цієї системи уявлень. Однак у цьому уривку розкривається нова сторона концепту, що досліджується – схильність до драматизування та вразливість. Хоч би як людина не намагалася втілити в життя свої мрії, невдачі сильно зачіпають їх самооцінку. Ця теза добре проілюстрована у наступному реченні:

It was this night that he told me the strange story of his youth with Dan Cody – told it to me because «Jay Gatsby» had broken up like glass against Tom's hard malice and the long secret extravaganza was played out [Fitzgerald 2021, c. 158].

Саме тієї ночі він і розповів мені дивовижну історію своєї молодості, пов'язану з ім'ям Дена Коді, – розповів, бо «Джей Гетсбі» розбився, мов скло, наразившись на тяжку злобу Тома, і чарівній казці, що снувалася так багато років, прийшов кінець [Фіцджеральд 2015, с. 169].

Порівняння *«Jay Gatsby had broken up like glass»* є знаковим, показуючи фактичний крах надій та мрій Гетсбі. Автор показує нам, наскільки слабкий та тендітний його герой. Подібне порівняння і у наступному прикладі:

She laughed again, as if she said something very witty, and held my hand for a moment, looking up into my face, promising that there was no one in the world she so much wanted to see [Fitzgerald 2021, c. 11].

Вона знову засміялася, ніби сказала щось дуже дотепне, й затримала на мить мою руку, заглядаючи мені в очі з таким виразом, наче найбільше в житті мріяла побачити саме мене [Фіцджеральд 2015, с. 12].

«She laughed again, as if she said something very witty» передають нам внутрішнє занепокоєння, напруження і нервування Дейзі. Структура *«looking up into my face, promising that there was no one in the world she so much wanted to see»* показує, що Дейзі не впевнена у майбутньому, і вона ніби шукала підтримки.

Зовнішня краса, як один з основних елементів асоціативного поля концепту DREAM стає засобом додаткового підкреслення рис характеру героїв та їх статусу.

Ось, наприклад, перший опис Джея Гетсбі:

His tanned skin was drawn attractively tight on his face and his short hair looked as though it were trimmed every day. I could see nothing sinister about him [Fitzgerald 2021, c. 55].

Засмагла шкіра гарно обпинала його обличчя, коротка зачіска наводила на думку, що підправляють її щодня. Хоч як я придивлявся, нічого зловісного в ньому не знаходив [Фіцджеральд 2015, с. 59].

Завжди досконалий та витончений, він втілює собою уявлення про чоловіка мрії, можна сказати саму «мрію». Це враження підтверджує сам головний герой.

Героїня Дейзі часто описується за допомогою слів *bright, glowing, shining*, що передає читачеві її натуру та молодість, деяку наївність і незрілість. Це притаманно рисам «мрійників» з історичної перспективи автора. Її образ одночасно приземлений, та метафорично піднесений, завдяки Гетсбі:

For a moment the last sunshine fell with romantic affection upon her glowing face [Fitzgerald 2021, с. 17].

Останні промені сонця пестливо торкнулися порожевілого обличчя Дейзі [Фіцджеральд 2015, с. 18].

При описі Тома Б'юкенена, автор звертає увагу на його поставу. Його гідність та чесноти фізично відображаються у його образі:

There was a wholesome bulkiness about his person and his position and Daisy was flattered [Fitzgerald 2021, с. 162].

Солідна впевненість його постави та його становища в суспільстві лестили Дейзі [Фіцджеральд 2015, с. 173].

Можна сказати, що для Дейзі він стає гарантом захисту і успіху на шляху до її щастя.

Протягом усього твору автор також часто пов'язує образ Дейзі із білим кольором:

She dressed in white, and had a little white roadster and all day long the telephone rang in her house and excited young officers from Camp Taylor demanded the privilege of monopolizing her that night, «anyways, for an hour!» [Fitzgerald 2021, с. 80].

Вона вдягалася в усе біле, мала двомісний білий автомобіль, і цілий день у неї вдома дзвонив телефон, і молоді офіцери з Кемп-Тейлора палко домагалися честі провести з нею вечір – «ну хоч би годинку!» [Фіцджеральд 2015, с. 87].

Кольоронім *білий* символізує її наївність, ніжність, доброту, порядність та гідність – якості, ідеалізовані «американською мрією».

«Американська мрія» в свідомості іноземних читачів найчастіше асоціюється з поняттям краси. Зосередившись на погонях за мріями, люди не помічають красу навколо. Милування красою, навколишнім світом підкріплює ідеалістичний настрій досліджуваного концепту:

...a figure had emerged from the shadow of my neighbor's mansion and was standing with his hands in his pockets regarding the silver pepper of the stars [Fitzgerald 2021, с. 24].

...кроків за п'ятдесят від мене, відокремившись від тіні сусіднього будинку, стояв якийсь чоловік; встромивши руки в кишені, він дивився на срібний розсип зірок [Фіцджеральд 2015, с. 26].

Цей опис першої зустрічі Ніка та Джея нагадує про трагедію останнього, про його важливість як уособлення типового «мрійника», чий романтичний максималізм магічним чином перетворює життя на казку. Метафора «*silver pepper of the stars*» виконує експресивну функцію, показує натуру Гетсбі, передає враження від зоряного неба, побаченого очима головного героя. Також знову прослідковуємо колоронім *silver*, який посилює вже зазначений *білий* та закладає емоційну інформацію (емоційно-оціночні, метафоричні асоціації). Цей колір означає святість, чистоту, відвертість, спокій, тріумф духа над плоттю.

Протягом усього твору образ Тома Б'юкенена трохи відрізняється від інших героїв. Він відрізняється своїми рисами та мисленням. Для нього «мрія» вже майже здійснена, у нього є все. Він насолоджується життям. Ось так він вперше описується:

Her husband, among various physical accomplishments, had been one of the most powerful ends that ever played football at New Haven – a national figure in a way, one of those men who reach such an acute limited excellence at twenty-one that everything afterward savors of anti-climax [Fitzgerald 2021, c. 8].

Том, серед інших своїх спортивних перемог, здобув колись славу найкращого нападаючого футбольної команди Йєльського університету – тобто став одним із тих досить типових американців, котрі на двадцять першому році життя досягають граничної межі досконалості, за якою вже все, що б вони не робили, має присмак поразки [Фіцджеральд 2015, с. 8–9].

Це пряма критика автора ідеї «Американської мрії» та роздуми про те, що буде після її досягнення. Це питання виникає протягом усього роману.

Базовим концептуальним корелятом «Американської мрії» виступає жага жити по-справжньому та відчайдушно кохати. Ідеалізм любові на все життя вже давно став лейтмотивом відносин в американській свідомості:

He knew that when he kissed this girl, and forever wed his unutterable visons to her perishable breath, his mind would never romp again like the mind of God [Fitzgerald 2021, c. 119].

Він знав: коли він поцілує цю дівчину, коли з'єднає назавжди свої несказанні мрії з її минущим диханням, уява його назавжди втратить божественну свободу [Фіцджеральд 2015, с. 128].

Американська мрія концептуалізується у мовній свідомості героїв роману через хвилювання, страх перед незвіданим, страх зробити неправильний вибір. Національна гордість, яка є частиною всіх аспектів життя, йде пліч-о-пліч із невпевненістю в собі та своєму майбутньому.

Тут метафора «*his mind would never romp again like the mind of God*» означає поворотний момент відмови Гетсбі від усталених ідеалів та переконань, його розуміння того, що він така ж людина, як і усі, але здатна кохати сильніше, ніж інші.

Сутнісні ознаки концепту DREAM втілюються також в зображенні любовного інтересу персонажів, яке дуже часто представляється у такому самому ідеалізованому світлі:

He found her excitingly desirable [Fitzgerald 2021, с. 158].

Дейзі зачарувала його, заполонила всі його помисли й почуття [Фіцджеральд 2015, с. 169].

Чуттєво-образним ядром досліджуваного концепту є кохання, пристрасна любов жінки до чоловіка і навпаки, що формує одиницю універсального предметного коду.

У цих прикладах бачимо глибоке почуття захоплення Гетсбі своєю коханою. Він вірить, що вона його доля, що вона ідеальна. Таке перебільшення поглиблює риси Джея Гетсбі, що критикує автор, робить їх майже карикатурними. Тут, можна сказати, підкреслюється максималізм досліджуваного лінгвокультурного концепту.

Романтичний образ Гетсбі підкреслюється описом його спершу таємничої персони, виражаючи одну з ключових одиниць-репрезентантів концепту «американської» мрії – успіх:

If personality is an unbroken series of successful gestures, then there was something gorgeous about him, some heightened sensitivity to the promises of life, as if he were related to one of those intricate machines that register earthquakes ten thousand miles away [Fitzgerald 2021, с. 4].

Якщо мірять особистість напругою її поривань, то він був особистістю надзвичайною, наділеною якоюсь загостреною чутливістю до всього, що може пообіцяти йому життя; він був немовби частиною одного з тих складних приладів, що реєструють підземні поштовхи на відстані десятків тисяч миль [Фіцджеральд 2015, с. 4].

Романтичний характер творчості автора та увага до деталей розкриває таку складову концепту «мрія» як краса. Образні засоби твору показують любування навколишнім світом, рідною землею – гордістю американського народу. Наприклад:

There was so much to read for one thing and so much fine health to be pulled down out of the young breath-giving air [Fitzgerald 2021, c. 6].

Передусім я візьмуся за книжки, я читатиму їх одну за одною, а ще – набиратимуся сили й здоров'я, п'ючи на повні груди свіже, живлюще повітря [Фіцджеральд 2015, с. 6].

Варто також звернути увагу й на опис міста. Патріотизм є також вербілазітором концепту «американська мрія». Письменник також наділяє своїх героїв патріотичним настроєм гордості за свою державу, усвідомленням її цінностей. Опис Нью-Йорку, одного із основних міст Америки, передається читачу як окремий предмет захоплення, гордості:

The city seen from the Queensboro Bridge is always the city seen for the first time, in its first wild promise of all the mystery and the beauty in the world [Fitzgerald 2021, c. 74].

З мосту Квінсборо Нью-Йорк завжди бачиш ніби вперше, він ніби вперше беззастережно обіцяє тобі всі дива й красоти світу [Фіцджеральд 2015, с. 80].

Місто де збуваються мрії, куди люди їдуть, щоб знайти себе та своє місце у цьому світі. Нью-Йорк приваблює всіх, і американців, і туристів. Шалений ритм цього міста, темп успішного життя – невід'ємна складова «американської мрії». Успіх треба заслужити наполегливою працею, а отже й темп збавляти не можна. Для опису такої метушні, автор використовує і такі прості речення:

Roaring noon [Fitzgerald 2021, c. 74].

Гомінкий полудень [Фіцджеральд 2015, с. 81].

Автор також схильний до автобіографічності свого ліричного героя-оповідача в досліджуваному романі. Фіцджеральд, з погляду «американського мрійника», бачить як зовнішню красу людини, так і внутрішню. Для нього краса є не індивідуальною, а колективною. Разом із цим автор роздумує над тим фактом, що за гонкою за мрією і амбіціями людство не встигає помічати зовнішню красу. Так, можемо відстежити

логічну категорію поспіху невід'ємного від концепту «Американська мрія», що має на меті встигнути все. Жити з прагненням досягнути «Американської мрії» – означає рухатись вперед:

I began to like New York, the racy, adventurous feel of it at night and the satisfaction that the constant flicker of men and women and machines gives to the restless eye [Fitzgerald 2021, с. 62].

Я починав любити Нью-Йорк, загадкову, збудливу жвавість його вечорів, безнастанне мигтіння людей та машин, яке так тішить допитливе око [Фіцджеральд 2015, с. 67].

Метафора «*the constant flicker of men and women and machines*» передає читачу ритм життя Нью Йорка і притаманну йому атмосферу постійного поспіху. Постійний рух вражає героя.

Як вже зазначалось, «американська мрія» є синонімом успіху та невід'ємно пов'язана з поспіхом, перегонами. Отже, повертаємося до динамічного аспекту пошуку місця в цьому світі:

In his blue gardens men and girls came and went like moths among the whisperings and the champagne and the stars [Fitzgerald 2021, с. 43].

Чоловіки й жінки, мов рій метеликів, з'являлись і зникали в синяві його саду, серед шелесту голосів, шампанського і зірок [Фіцджеральд 2015, с. 46].

У цій частині аспект ритму перегукується з гедоністичними настроями інтерпретаційного ряду «американської мрії» – люди поспішають не тільки за успіхом, але й за насолодою у житті. Автор описує одну з вечірок Гетсбі, на якій люди збиралися натовпами, що Фіцджеральд описує порівнянням «*men and girls came and went like moths*».

Варто зазначити, що авторська мова наповнює досліджуваний концепт поняттям краси. Цей аспект прослідковується як в простих й авторських, так і в розгорнутих порівняннях. Наприклад:

One of the men was talking with curious intensity to a young actress, and his wife after attempting to laugh at the situation in a dignified and indifferent way broke down entirely and resorted to flank attacks – at intervals she appeared

suddenly at his side like an angry diamond, and hissed «You promised!» into his ear [Fitzgerald 2021, c. 57].

Один з чоловіків аж надто захопився розмовою з молодою акторкою; його дружина спочатку статечно вдавала, ніби це її зовсім не обходить і навіть потішає, але врешті не втрималася й перейшла до флангових атак – раз у раз вона виростала раптом над його плечем і, мінячись, мов розгніваний діамант, сичала йому у вухо: – Ти ж обіцяв!.. [Фіцджеральд 2015, с. 61].

Автор порівнює емоції, які переживає стурбована жінка із діамантом, ніби милуючись її переживаннями. Така легка постать і характер кореняться в тогочасних уявленнях про жінку, що пов'язується із «Американською мрією» – легка, гарна, трохи по-дитячому наївна.

Протягом усього твору Фіцджеральд «обговорює» тему «Американскьої мрії» та багатства зокрема, розглядаючи способи його досягнення та те, як гроші впливають на людей. Таким чином простежується внутрішній зв'язок між основними поняттями: мрія – гроші – багатство. Бачимо, що достаток Дейзі, її походження, певний час було перешкодою Гестбі, та джерелом натхнення для здійснення його мрії. Так описано враження героя після їх побачення:

She vanished into her rich house, into her rich, full life, leaving Gatsby – nothing [Fitzgerald 2021, c. 159].

Вона зникла у своєму багатому домі, повернулася до свого багатого, вщерть наповненого життя, а він лишився ні з чим [Фіцджеральд 2015, с. 171].

Бачимо, що слово *rich* з'являється тут двічі, підкреслюючи тогочасну різницю в становищі двох закоханих. Тобто бачимо ще одну з причин пошуку багатства для Джея Гетсбі.

Концептуальними ознаками *багатства* є *гроші, щедрість, достаток, розкіш*. Ця базова мовна репрезентація концепту часто подається як гра, щось

напівреальне. Увага завжди зосереджена на тому, як він цим багатством розпоряджається:

It was a rich cream color, bright with nickel, swollen here and there in its monstrous length with triumphant hatboxes and supper-boxes and tool-boxes, and terraced with a labyrinth of windshields that mirrored a dozen suns [Fitzgerald 2021, с. 69].

Вона була кремового кольору, вся сяяла нікелем, з її фантастично видовженого корпусу тут і там пихато випиналися відділення для капелюхів, відділення для харчів, відділення для інструментів, а численні шибки утворювали справжній лабіринт, у якому сонце віддзеркалювалося десяток разів [Фіцджеральд 2015, с. 74].

Так опис його автомобіля буквально переповнений різними епітетами, що підкреслюють статки власника та частково марнославство.

Перебільшуючи достоїнства Гетсбі та піднімаючи його в очах читача, автор демонструє різні грані «американської мрії» – уявну, ідеальну, примарну та реальну, наївну, розбиту. У результаті таких дій чітко простежуються багатошаровість і багатоаспектність прояву досліджуваного концепту.

Навіть описуючи багатство Гетсбі Фіцджеральд ніби пише про якісь казкові елементи:

At least once a fortnight a corps of caterers came down with several hundred feet of canvas and enough colored lights to make a Christmas tree of Gatsby's enormous garden [Fitzgerald 2021, с. 43–44].

Щонайменше двічі на місяць до мого сусіда приїздив цілий загін декораторів, які привозили кількасот метрів брезенту й таку ж кількість різноколірних лампочок, ніби збиралися перетворити величезний сад Гетсбі на різдвяну ялинку [Фіцджеральд 2015, с. 46].

Автор використовує гіперболізований епітет «*Gatsby's enormous garden*» – «*величезний сад Гетсбі*», який володіє негативним емоційним

забарвленням, що дають можливість передати негативний аспект «американської мрії» – марнотратство.

On buffet tables, garnished with glistening hors-d'oeuvre, spiced baked hams crowded against salads of harlequin designs and pastry pigs and turkeys bewitched to a dark gold [Fitzgerald 2021, с. 44].

На столах, між принадних закусок, громадилися нашпиговані пряношами окісти, пістряві, мов убір арлекіна, салати, поросята в тісті й індики, в чародійський спосіб перетворені на червоне золото [Фіцджеральд 2015, с. 47].

Опис столів веде до поняття «достатку» в концептосфері «Американська мрія», але зводиться буквально до сатири.

Фіцджеральд також показує інший компоненти понятійної складової концепту – жадібність. Наприклад, Міртл хоче звичайного щастя, достатку, розкоші, вона занадто захоплюється тим, що може дати їй Том. Ось як автор змальовує опис купленої Томом квартири, яку Міртл обставила самостійно:

The living room was crowded to the doors with a set of tapestried furniture entirely too large for it so that to move about was to stumble continually over scenes of ladies swinging in the gardens of Versailles. The only picture was an over-enlarged photograph, apparently a hen sitting on a blurred rock [Fitzgerald 2021, с. 32].

Вітальня від самого порога була заставлена надто громіздкими, як на неї, меблями з гобеленовою оббивкою: куди б ти не ступив, скрізь натикався на пишних дам, що гойдалися на орелях у Версальському саду. Єдиною оздобою на стіні була надміру збільшена фотографія – на перший погляд, вона зображала курку на оповитій туманом каменюці [Фіцджеральд 2015, с. 34].

Знову бачимо перебільшення, у неї все має бути найбільшим і найкращим.

The one on my right was a colossal affair by any standard – it was a factual imitation of some Hotel de Ville in Normandy, with a tower on one side, spanking

new under a thin beard of raw ivy, and a marble swimming pool, and more than 40 acres of lawn and garden [Fitzgerald 2021, c. 7].

Особливо розкішною була споруда поруч – достеменна копія нормандської Hotel de Ville з вежею, новенькі мури якої ще ледь прикривало облідле плетиво плюща, з мармуровим плавальним басейном і садком на добрих сорок акрів [Фіцджеральд 2015, с. 8].

Розгорнута метафора передає величезний розмір будинку та майна Гетсбі. Водночас це дає зрозуміти іронію автора – навіщо самотній людині потрібен такий великий будинок. Бачимо власне відношення письменника до «мрійників»: багатство та достаток не є показниками щастя.

Світ «мрійників» протиставляється в романі світові Ніка, ліричного героя автора. Це видно з самого початку:

We both looked at the grass – there was a sharp line where my ragged lawn ended and the darker, well-kept expanse of his began [Fitzgerald 2021, c. 88].

Ми обидва подивилися туди, де проходила чітка межа між моїм занедбаним, кошлатим травником і його темнішою, бездоганно рівною ділянкою [Фіцджеральд 2015, с. 95].

Це не лише порівняння положення обох героїв, але й їх життів і зовнішнього вигляду. Проте їх внутрішні міри виглядають навпаки.

З розвитком відносин Ніка та Гетсбі бачимо як складається авторська думка про них та як виникає феномен «американської мрії». Тон поступово стає песимістичним, і можна побачити, що реальність американського життя бере своє:

However glorious might be his future as Jay Gatsby, he was at present a penniless young man without a past, and at any moment the invisible cloak of his uniform might slip from his shoulders [Fitzgerald 2021, c. 159].

Хоч би яке блискуче майбутнє чекало на Джея Гетсбі, та поки що він був хлопцем без цента в кишені, без минулого, і офіцерський мундир, що правив йому за плащ-невидимку, міг будь-якої миті впасти з його плечей [Фіцджеральд 2015, с. 170].

Епітет *glorious* – несе іронічні ноти конотату успіху, притаманного «американській мрії». Гетсбі заздалегідь усвідомлював своє хитке становище, що змушувало його йти вперед до кінця, не знаючи, куди ведуть його примарні мрії.

Автор розмірковує над рішучістю та самовіддачею Гетсбі заради його особистої мрії, що стала трагедією та втіленням «американської мрії»:

There was something pathetic in his concentration as if his complacency, more acute than of old, was not enough to him any more [Fitzgerald 2021, с. 16].

Було щось жалюгідне в цій його затятості, неначе йому вже мало було самовдоволення, яке за роки, що ми не бачилися, ще більше зросло [Фіцджеральд 2015, с. 18].

Том, як вже зазначалося, постає трохи віддаленим від інших персонажів:

His family were enormously wealthy – even in college his freedom with money was a matter for reproach – but now he'd left Chicago and come east in a fashion that rather took your breath away: for instance he'd brought down a string of polo ponies from Lake Forest [Fitzgerald 2021, с. 8].

Батьки його були неймовірно багаті – ще в університеті йому дорікали за звичку розкидатися грошима, – і тепер він перебрався з Чікаго на Схід з розмахом просто-таки разючим; привіз, наприклад, з Лейк-Фореста цілий табун поні для гри в поло [Фіцджеральд 2015, с. 9].

Починаючи з опису сімейного багатства, автор показує, як Том, ніби ближчий до «мрії», проте явно не розуміє ціни свого становища. Можна сказати, що Ф. С. Фіцджеральд наводить його як приклад потомства «американських мрійників». Автор показує, що людині важко цінувати те, чого вона досягла не власними силами.

А от в наступному прикладі видно як образ Гетсбі протиставляється решті «мрійників»:

«*They're a rotten crowd,*» *I shouted across the lawn* [Fitzgerald 2021, с. 164].

– Наплюйте ви на все це кодло! – гукнув я, обернувшись [Фіцджеральд 2015, с. 176].

Протягом усього твору робиться протиставлення Гетсбі його оточенню. Але, якщо спочатку він здається ніби вищим над ними, то під кінець автор урівнює усіх в їхніх недоліках і слабостях.

Беручи до уваги аналіз прикладів, представлених та проілюстрованих в цьому підрозділі, можна зробити висновок, що найбільш поширеними засобами вираження концепту DREAM в романі є метафори, порівняння та епітети. Прикметно, що аксіологічна експресивність значень цих тропів двополюсна: позитивна оцінка, здебільшого, виражена за допомогою портретних характеристик героїв (*tanned skin, bright, glowing face, shining, wholesome bulkiness*), кольоронімів (*white, silver*) та зображення любовного інтересу (*excitingly desirable, his mind would never romp again like the mind of God*), тоді як негативна оцінка вербалізується завдяки описам багатства та передачі думок головного героя (*her voice is full of money, rich house, bright with nickel, monstrous length, enormous garden, marble swimming pool, pale as death, broken up like glass, something pathetic in his concentration*).

Проведений аналіз метафор та порівнянь для зображення характерів персонажів, їх психологічних станів, описів природи тощо, що актуалізують концепт DREAM в англійській мові, дозволяє представити структуру цього концепту в вигляді сукупності зовнішніх, внутрішніх та інтерперсональних концептуальних ознак, що експлікують вербалізовані засоби, які відображають стереотипні уявлення про американську мрію в англомовній культурі. Структурні рівні порівнянь та авторська манера письма встановлюють зв'язок між концептуальною системою твору та читачем. Особливості формування та функціонування авторських метафор дає ключ до поняття особистої картини світу автора. «Американська мрія» трагічна, оскільки її проблема нерозв'язна, а звідси і трагічний характер героїв, які або вже є багатими, або прагнуть збагатитися, але всі стають жертвами грошей.

Фіцджеральд писав: «*Всі історії, які приходили в мою голову, мали відтінок катастрофи*» [Fitzgerald 1973, с. 78].

Завдяки роману «Великий Гетсбі», Ф. С. Фіцджеральд наштовхує людей на думку, що вечірки, краса та розкіш лише тимчасові, а от духовні цінності справді мають бути вічними.

І хоча ставлення автору до феномену неоднозначне, його художня мова дає широке поле досліджень репрезентативних ознак лінгвокультурного концепту DREAM.

2.4. Об'єктивація концепту МРІЯ в творах Л. Українки

У концептосфері українських художніх текстів Л. Українки концепт МРІЯ займає одне з ключових місць. Про це свідчить той факт, що це слово вживається 69 разів, що становить 1,71 у середньому відношенні [АЧСЛ]. На глибинному рівні концепт МРІЯ має складну структуру і має різні плани вираження. Тому метою цього підрозділу є виявлення усіх параметрів даного концепту. Для аналізу обрані наступні твори Лесі Українки: «Стояла я і слухала весну…», «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами…», «Сон літньої ночі», «Мрії в бурю», «Ні, ти не вмреш…», «Люди бояться вночі кладовища…», «Зимова ніч на чужині», «Мрії», «Часто кажуть: ясні зорі…», «Лісова пісня», «Приязнь», «Я знаю, так, се хворії примари…», «Мріє, не зрадь!», «Не хутко те буде…», «На мотив з Міцкевича», «Поет під час облоги», «Жаль», «Якби вся кров моя уплинула отак…», «Мої любі, до мене ходіть!», «Коли втомлюся я життям щоденним…», «Перемога», «Хотіла б я піснею стати…», «Fa», «Зоря поезії», «Весна зимова», «Уста говорять: він навіки згинув!», «Коли дивлюсь глибоко в любі очі…», «На пам'ять 31 іюля 1895 року», «Плач Єремії», «До товарошів», «В катакомбах», «Камінний господар» [Українка 1975, 1976(а), 1976(б), 1976(в), 1977].

Словник дає таке тлумачення слова «*мрія*»: 1) те, що створено уявою, фантазією; витвір уяви; привид, примара; 2) думка про щось бажане, приємне; бажання, прагнення; предмет бажань, прагнень; 3) щось нереальне, нездійсненне, недосяжне; фантазія [СУМ, с. 817].

Проте семантичне наповнення слова мрія значно ширше, що зумовлено як концептуальними уявленнями (загальним значенням), так і умовами вживання слова, особливо в художньому дискурсі.

Леся Українка жила у світі мрій і сподівань, при якому реальне співіснувало з вигаданим, незбагненим. Крім того, її мрії були не тільки особистими, вона мала надію на краще у жорстокому та нещадному світі.

Переважання замріяності й надій на краще становлять важливі концептуальні вихідні її творчості й світобачення. Її життєве кредо – contra spem spero (без надії сподіваюсь) утворило й закріпило провідний мотив, що знайшов реалізацію у відтворенні численних смислів.

Концепт МРІЯ поєднує у собі ідеї передбачення й здійснення, задуму й шляху, припущення й втілення:

Вона мені співала про любов,

Про молодощі, радощі, надії,

Вона мені переспівала знов

Те, що давно мені співали мрії [Українка 1975, с. 118].

Мрії передують надії – надії на любов, радість. Зрозуміло, що поняття мрія через свою невизначеність представляє відносно велике поле можливих семантичних інтерпретацій. У дискурсі Лесі Українки переважають мрії мінливі, нереальні, такі, що засвідчують скоріше почуття, аніж прагнення досягнути певної мети.

Леся Українка розрізняє реальні та нездійснені мрії; інші мрії в її уяві про щось важливіше, не особисті; інші мрії явно були настільки важливі, що саме вони запали в серце. «Відбувається процес рішучого «відбору» мрій одних на противагу мріям іншим; лише такі «структуровані» мрії й заслуговують на визнання й поетичні перцепції» [Кононенко 2008, с. 330].

Мрія як архетип може відділятися від «оточення», ставати самодостатньою і фундаментальною, персоніфікуватися [Кононенко 2008, с. 330]. Мрія не лише адресат, а й носій певних людських якостей: здатності зраджувати й не зраджувати, отож нести не лише позитивну оцінку, а й негативну:

Мріє, не зрадь! [Українка 1975, с. 323]

Така мрія має виміри й характеристики часу та простору. Вона може бути спогадом про прекрасне, далеке минуле, але й такі нездійсненні мрії мають свою чарівність, адже нагадують про те, що залишилось лише в спогадах. В прозі Леся пише:

Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами, ти, мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любу, минулу мрію [Українка 1975, с. 257].

Тобто мрія нагадує про щось гарне, пережите в минулому. І якщо цій минулій мрії протиставити нову, більш значущу і здатну втілитись, така мрія буде сильнішою і може замінити попередню, завдяки тому, що народжується з попередньої мрії:

Ти, може, маєш іншу мрію, де мене немає? О дорогий мій! Я створю тобі світ, новий світ нової мрії. Я ж для тебе почала нову мрію життя, я для тебе вмерла і воскресла. Візьми мене з собою. Я так боюся жити! Ціною нових молодощів і то я не хочу життя. Візьми, візьми мене з собою, ми підем тихо посеред цілого ліса мрій і згубимось обоє помалу вдалині. А на тім місці, де ми були в житті, нехай троянди в'януть, в'януть і пахнуть, як твої любі листи, мій друже [Українка 1975, с. 257–258].

Концепт МРІЯ вербалізується у бажанні. Маємо таке переосмислення утворах поетеси:

Юзя теж нагадувала пташку, але приборкану, з прихованою на дні погляду мрією вирватись кудись на волю або в ширшу клітку [Українка 1976(в), с. 255].

Змінюються місця, значення, мрії перетинаються і поєднуються, об'єднуються в одне ціле: меланхолію. І за цим усім лежить тяжкість особистісного горя, розпачу. Поза світом мрій поетесу чекають реалії життя і надія в неї на спогади, тобто ті ж мрії. Отже, Л. Українка найчастіше концептуалізує МРІЯ як щось песимістичне або фантазійне.

У своєму вірші «Мрії» авторка роздумує над сенсом життя, вона зображає мрії ліричної героїні, за які необхідно боротися до останнього і обов'язково вірити в перемогу.

Мріє стеля надо мною,

Мов готичнеє склепіння,

А гілки квіток сплелися

На вікні, неначе грати [Українка 1975, с. 160].

Так дитячі мрії грали

Між примарами гарячки.

А тепер? – гарячка зникла,

Але мрії не зникають [Українка 1975, с. 161].

Українка каже, що необхідно вміти боротися з життєвими труднощами навіть тоді, коли це неможливо.

Концепт МРІЯ може зближуватися з фантазією, з чимось нереальним, недосяжним, нездійсненним. Це відчутно у фразах:

Сестрице люба, я тобі бажаю

Ясного щастя (коли се не мрія!)… [Українка 1975, с. 236]

Коли втомлюся я життям щоденним,

Щоденним лихом, що навколо бачу,

Тоді я думку шлю в світа далекі,

Блукає погляд мій в країні мрії [Українка 1975, с. 57].

Визначення слова *мрія* передає першочергово ставлення до цієї мрії, здебільшого власної, яку поетеса характеризує як щось особливо чарівне, любе. Іноді набір означень забезпечує насиченість образу новими прикметами. Хоча, такі визначення не завжди однозначні, вони можуть

слугувати протиставленню, зіткненню образів чарівної мрії і гіркої. Наприклад, порівняти *мрію* у сні:

Чудовая мрія, розкішна та ясна,

Кохано в ту ніч обгорнула мене,

Приснилась мені люба доля прекрасна,

Приснилось невидане щастя дивне [Українка 1975, с. 78].

І *мрію* вже наяву:

Я щастя не маю і в мріях не бачу… [Українка 1975, с. 78]

Більш насичені змістом визначення, що характеризують мрію як щось тяжке, жорстоке, нищить надію:

І знов я трачу тямок в тяжкій мрії... [Українка 1975, с. 375]

О мрії-мари! Страшніші ви, ніж сяя справжня буря [Українка 1975, с. 376].

Коли ж, утомлена блуканням одиноким, на сніговій постелі ляжеш ти, щоб більш не встати, перед сном глибоким останню мрію вгледиш... [Українка 1975, с. 282]

Раптом побачу спотворені мрії… [Українка 1975, с. 309]

Але у баченні Лесі сумне, марне не завжди погане; в мріях своя правда і сила:

Були наші мрії хоч смутні, та гарні,

Немов у жалобі вродливі жінки [Українка 1975, с. 163].

...кришталі сліз над ним порозсипаєш, убрані в іскри любих, марних мрій [Українка 1975, с. 282].

Взагалі мрії непостійні, вони переходять одна з одної, мрії приходять і відходять, на їх місці з'являються нові, тому мрія в усіх своїх проявах однакова, лише форми й витвори її різні:

По білих снах рожевії гадки

легенькі гаптували мережки,

і мрії ткались золото-блакитні,

спокійні, тихі, не такі, як літні [Українка 1976(б), с. 221].

Для передачі різних уявлень про емоційний стан, поети, як і художники, використовують колір, усвідомлюючи його як уособлення певних уявлень, своєрідний символ абстрактної категорії. Нерідко ці колороніми протистоять один одному як натяк на загальне добре й погане. Леся Українка використовує їх для позначення чогось *мрійного, нереального*.

Словосполуки досить одноманітні, але стилістично марковані, іноді метафоризовані, чуттєві; вживаються звороти, відзначені внутрішньою експресією, своєрідним поетичним баченням:

Вдяглися мрії у смуткові шати… [Українка 1975, с. 151]

Серпанком чорним жалібниці-мрії

Мені покрили очі, змеркнув світ… [Українка 1975, с. 151]

Мріє, колись ти літала орлом надо мною… [Українка 1975, с. 323]

Іноді поетеса зазначає, про що саме мрія: здебільшого це поняття зі сфери почуттів, тому не чітко окреслене, зображене через призму ставлення до нього.

І лише зрідка в описово-розповідній манері повідомляється, що бачить у своїх мріях поетеса:

Отак в моїх мріях ідуть плетениці, непевнії тіні далеких речей, і раптом зникають від пильних очей, і знов виступають [Українка 1975, с. 345].

Твої поцілунки, обійми і в мріях не сняться мені [Українка 1975, с. 230].

Вона надає *мріям* символічне переносне значення *мари*, це визначення нерідко застосовується в її ліричних роздумах.

Концепт МРІЯ вербалізується лексемами одного асоціативного ряду зі словами близькими за значенням, а іноді досить віддаленими, однорідними лише в поетичному контексті. Показово, що серед однорідних позначень є назви не лише абстрактного, а й більш простого значення, принаймні такі, що підлягають сприйняттю:

Ті промені горді, ясні, золотії,

В ньому розбудили і речі, і мрії,

їх стримати – груди тісні! [Українка 1975, с. 129]

Хто кликав брать святую орифламу пісень і мрій, і непокірних дум [Українка 1975, с. 195].

...вам давала я думи і мрії свої... [Українка 1975, с. 308]

Вже прокинулись мрії і співи в мені…

Весно, весно, — твоя перемога! [Українка 1975, с. 120]

Лунали б тобі мої мрії

І щастя моє таємне,

Ясніші, ніж зорі яснії,

Гучніші, ніж море гучне [Українка 1975, с. 119].

Деякі з концептуальних символів вербалізуються за допомогою таких номінацій *Мрії*, як *сни, мари*. Наприклад:

Хто ти, мрія чи сон, я не знаю,

Тільки в тебе я вірю і віри повік не зламаю,

А як зламаю, - зломлюсь тоді, певне, сама,

Бо задавить ворожая тьма [Українка 1975, с. 176].

Уночі, у сонних мріях

Летимо ми геть од світу… [Українка 1975, с. 256]

Чи сон мені склепить помалу вії,

Покриє очі втомлені від мрії,

Та скрізь важкі, ворожії сновиддя

Я чую голос любого привиддя,

Бринить тужливо з дивною журбою:

«*Я тут, я завжди тут, я все з тобою!*» [Українка 1975, с. 265]

Слово *мрія* перетинається із словами *задума, дума*:

І знов я трачу тямок в тяжкій мрії… [Українка 1975, с. 375]

Вона всміхнулась, звернула погляд з тихою мрією на широку алею, що, мов річка, лисніла при місячнім сяйві [Українка 1976(в), с. 46].

Проте часто у структурі концепту реалізуються смисли, що характеризують *мрію* як витвір уяви, наприклад:

Ти се була, моя зоре!

Хто ти, мрія чи сон, я не знаю… [Українка 1975, с. 176]

Довго я так походжала, а мрії та думи снувались,

Мов на коловроті прядиво тонке… [Українка 1975, с. 171]

Фантазіє, богине легкокрила,

Ти світ злотистих мрій для нас одкрила [Українка 1975, с. 47].

Незважаючи на первинні номінації концепту, авторка використовує й *марю, мариш*, що передає стан ілюзорності, відносності омріяного; текст і реальність змішуються:

...а на устах слова, але не тії, усе не ті, що мріються мені, коли вночі лежу я у пісні [Українка 1975, с. 313].

Закрию очі, сплю — не сплю і марю [Українка 1975, с. 375].

Нездійснені мрії у Лесі Українки супроводжуються легким зітханням, бо загальний тон її поезії оптимістичний.

Тональність змінюється і мрійливість передається як щось миле, але минуче, нестійке. У циклі «Осінні співи» плач Єремії звучить не як безнадія, а скоріше як примиреність:

Ще листя сухе так недавно ясніло…

«*Як злото стемніло…*»

Мов око сліпе, мріє озеро млисте…

«*Змінилося срібло пречисте...*» [Українка 1975, с. 281]

Мрії зникають, бо змінюється все навкруги. Але є вічні істини, вічні образи минулого.

Ще раз виникають нові асоціації, змінюється забарвлення, коли мрії говорять про слабкість духу, нездатність до супротиву:

Невже ті голоси несміливі, слабії,

Квиління немовлят – належать справді вам?

Невже на всі великії події,

На все у вас одна відповідь є –

Мовчання, сльози та дитячі мрії?

Більш ні на що вам сили не стає? [Українка 1975, с. 126]

Іноді в Лесі мрія може бути звичайною, буденною, яка може легко втілитися. Часом вона сама розуміє, що мрія має реалізовуватись, бо інакше вона безглузда. Раб-неофіт («У катакомбах») свідчить:

Так чи не краще залишити мрії

про вічне і піти на часове,

замість агап на оргію криваву? [Українка 1976(а), с. 261]

Але тільки в словах героїв мрія може орієнтувати їх на досягнення реальної мети. На репліку Дон Жуана «Се горда мрія!», Анна відповідає:

Так, здобути трон!

Ви мусите у спадок перейняти

і сюю мрію вкупі з командорством! [Українка 1977, с. 162]

Така реальна мрія набуває негативної конотації, бо веде до загибелі героїв. Авторка експлікує мрію як щось піднесене, недосяжне, високе.

Твори Лесі Українки часто є суперечністю образів, пов'язаних з категоріями прекрасного та піднесеного.

Тож у розуміння мрії поетеса вкладає ряд конотативних синонімічних значень. Насамперед, це недостатньо чіткий зміст, скоріше почуття, бажання, ніж конкретне прагнення. Також мрії мають певну розрізненість: є здійсненні й нездійсненні, раціональні й нераціональні, причому нереалізовані мрії відповідають високому призначенню. Мрії лише зрідка втілюються. Мрії – це скоріше сни, мара, антиреальність; якщо щось і мріється, то й це зникає.

Метаморфізм концепту мрія, за Лесею Українкою, в його здатності виступати в двох реальностях – як чогось милого, любого і чогось темного, страшного, в складних співвідношеннях самих понять і їхніх чуттєвих реалізацій.

Отже, як бачимо з наведених словникових дефініцій, основними когнітивними ознаками концепту МРІЯ є *мрія, мріяння, марення, витвір уяви.*

Абстрактна, ментальна сутність концепту МРІЯ пізнається у вигляді метафоричних мотивів. Мрія описується відомими образами (*пташка, сни, думи тощо*), що формують картину світу.

У результаті дослідження були виділені ознаки, які складають понятійну частину структури концепту МРІЯ: *образ (щось, створене уявою), процес (процес створення будь-яких образів), стан (мріяти), бажання (думка про щось бажане), ірреальність (щось нереальне, неіснуюче)*.

Концепт МРІЯ має складну структуру, що складається із різних груп ознак. Дослідження концепту дозволило розглянути його з різних сторін, постійно виділяючи різні ознаки, що формують його структуру. Найбільш значущими у структурі концепту МРІЯ виявляються образні ознаки, що зумовлено абстрактною природою даного концепту, і, отже, необхідністю його метафоричного осмислення.

Місце МРІЙ у ціннісній картині світу носіїв української мови є суттєвим. Диференціальна семантична ознака «позитивна» є ключовою в смислових структурах даного концепту.

Розчленованість та багатокомпонентність структури досліджуваного концепту є показником великої його значущості у свідомості носіїв мови.

2.5. Компаративний аналіз концепту МРІЯ/DREAM в аналізованих творах

Поняття мрії має високий статус цінності. Отже, ціннісний потенціал концептів МРІЯ/DREAM може досліджуватися і з точки зору колективного світогляду, і в ракурсі індивідуальної картини світу. Інакше кажучи, дослідження мрії дозволяє судити і про все багатонаціонально суспільство, і про окремого представника кожної самобутньої культури. Це пов’язано з тим, що саме в мрії відображаються цінності кожної людини і всього народу в цілому.

Концепти МРІЯ/DREAM є абстрактними, в зв'язку з чим їх зміст є досить специфічним і характеризується особливим образним потенціалом кожної ознаки.

Етимологія ядра у трьох мовах різна: в українській мові походження ядра пов'язане з семантикою мить, мить, а англійською – зі значенням обман, ілюзія, фантом.

Унаслідок зіставлення ключових ознак та дефініцій, які складають основу концептів МРІЯ/DREAM на прикладах англомовних і україномовних лексикографічних джерел, були виявлені як спільні, так і відмінні риси. У двох мовах лексеми, що їх вербалізують, використовуються на позначення як фізіологічного процесу сну, так і емоційно-психологічних подій, які відбуваються у свідомості людини під час цього процесу. Вони імплікують думки людини про щось бажане, приємне і очікуване.

Як вже зазначалося, більшість ядерних елементів досліджуваних концептів поєднуються з лексемами з позитивною конотацією. Крім того, концепт мрія іноді змінює власну цінність із позитивної на негативну, та навпаки.

«Концептуальні ознаки, що знаходяться в кожному шарі або сегменті, упорядковуються когнітивними класифікаторами, що входять до їх складу» [Сторчак 2013, с. 271]. Так, ми зупинилися на декількох найбільш популярних темах за згадуванням та розкриттям для подальшого розгляду та опису. Серед них виділяються багатство, гідність, краса та інші.

Серед можливих мовних засобів вираження концепту можна назвати лексеми та фразеологічні одиниці; словосполучення; речення; тексти і сукупності текстів.

Незалежно від способу вираження концепту, він часто характеризується метафоричним змістом.

Авторські метафори є зазвичай унікальними для робот окремого письменника і показують його власний спосіб мислення та концептуальних зв'язків. Вони відрізняються своєю сміливістю, оригінальністю та новизною.

Іноді автор проводить такі паралелі, які, здається, зовсім не мають ніякого спільного поняття.

Ф. С. Фіцджеральд звертається до складних авторських метафор для опису та передачі емоційно та символічно навантажених та важливих деталей свого твору, поєднуючи в них холодний розум та чуттєве начало (*her voice is full of money, the constant flicker of men and women and machines, «Jay Gatsby» had broken up like glass, wed his unutterable visions to her perishable breath*). У авторських метафорах Фіцджеральд доносить до читача не тільки своє ставлення до героїв, але й свої естетичні погляди. Як, наприклад, місто Нью-Йорк.

Метафорична парадигма текстів творів Лесі Українки часто є суперечністю образів, пов'язаних з категоріями прекрасного та піднесеного, проте швидкоплинного. Найчастіше Леся Українка осмислює концепт МРІЯ як фантазійний аспект (*мені співали мрії, ліс мрій, мрії грали, країна мрії, мрії-мари, мрії ткались золото-блакитні*).

Отже, на підставі проведеного аналізу, можна зробити висновок про те, інтерпретація стилістичних засобів вираження концептів DREAM/МРІЯ носить індивідуальний характер і залежить від особистого сприйняття і розуміння читачем авторської думки.

ВИСНОВКИ

У ході виконання роботи досліджено теоретичну характеристику концептів МРІЯ/DREAM в лінгвокультурному аспекті, проаналізовано особливості відтворення компонентів їх репрезентації у творах Френсіса Скотта Фіцджеральда та Лесі Українки.

На першому етапі було опрацьовано теоретичний матеріал, визначено термін «концепт», розглянуто основні теоретичні засади вивчення цього поняття та проаналізовано розноманітні підходи до класифікації досліджуваного феномена.

На другому етапі виявлено спільні та відмінні риси мовного втілення концептів МРІЯ/DREAM, опрацьовано трирівневу структурну конфігурацію лінгвокультурних концептів за допомогою польової організації концепту, також було використано корпусний аналіз для автоматичної обробки природномовної інформації.

Аналіз концептів МРІЯ/DREAM у дослідницьких корпусах CCAE та Корпусі української мови показали частотність вживання лексем у двох мовах (3238 і 78373 відповідно) та найчастотніші колокати для лексем (артиклі, займенники, сполучники, прикметники, дієслова, прийменники, іменники).

Концепти МРІЯ/DREAM в проаналізованих художніх текстах осмислюється як позитивно, так і негативно. Саме контекст наповнює репрезентати концептів позитивним або негативним відтінками значення. У творах досліджуваний концепт вербалізовано за допомогою: портретних характеристик героїв (*tanned skin, bright, glowing face, shining, wholesome bulkiness*), колоронімів (*white, silver, білих снах, рожевії гадки, мрії золото-блакитні*), описам багатства (*rich house, bright with nickel, monstrous length, enormous garden, marble swimming pool*), зображення любовного інтересу (*excitingly desirable, his mind would never romp again like the mind of God*),

фантазійних порівнянь (*мені співали мрії, ліс мрій, мрії грали, країна мрії, мрії-мари, мрії ткались золото-блакитні*).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що концепти МРІЯ/DREAM є важливою частиною як української, так і англійської лінгвокультури. З одного боку, наповнення концепту має багато схожих рис з іншими культурами, а з іншого – демонструє риси, притаманні лише менталітету жителів цієї країни.

Отримані дані свідчать про виконання усіх дослідницьких завдань, поставлених в роботі. Отримані результати та запропонована в роботі методика аналізу вербалізації концепту можуть бути використані для вивчення особливостей мовного втілення концепту на позначення інших етносів та держав.

SUMMARY

The topic of the master paper is *Discursive Instantiation of Concept DREAM in Distantly Related Languages*.

The paper consists of 96 pages including an introduction, two parts, summaries, references and appendices.

The aim of the work is to identify the common and distinctive features of the linguistic embodiment of the concept DREAM in the English and Ukrainian world pictures.

The object of the research is lexical units of modern English and Ukrainian languages that verbalize the DREAM concept.

The subject of analysis is the comparative aspect of DREAM concepts in languages of different systems.

The research methods are definitional and etymological analyses, contextual analysis, field modeling method, corpus linguistics methodology, comparative analysis.

The first section explores the main characteristics of the linguo-philosophical unit «concept», and gives variants of its definitions and classifications. Moreover, it presents the review of methodical and scientific literature so that to work out the algorithm of research applied in this work. The section is also focused on revealing the essence of the unit «concept» as a meaningful unit of the picture of the world.

The most important concept of cognitive linguistics is the concept of the conceptosphere – a field of knowledge composed of concepts as its units. Fundamental for modern linguistics is the distinction between the conceptual sphere and the semantic space of language, which is called the term «linguistic world picture».

Concepts are not just any notions, but only the most important ones without which it is impossible to imagine this or that culture. The concept has become a multifaceted notion which is the subject of research in many sciences, which is

why there is no single interpretation of this term. Even within one science, it does not have a specific definition, as each scientist interprets it in their own way, making certain clarifications.

The second section of the thesis presents a detailed characteristic of the concepts studied in the work, namely their etymology and definition, as well as an analysis of these concepts in the selected works. In this section, the process of modeling the concept, the basic principles of creating its field model, the principles of analyzing the core and periphery of the concept have been considered.

In the course of the study, such key world concepts as DREAM/МРІЯ have been considered, namely their ways of verbalization in the Ukrainian and English languages and their meaning in the respective pictures of the world.

The methodology of corpus linguistics was also analized and used for automatic processing of natural language information and obtaining accurate quantitative and qualitative results to reveal the content of a significant component of the concept.

Considering the representation of concepts at the lexical level of the Ukrainian and English languages, certain lexical units were selected that directly reflect the concepts DREAM/МРІЯ at the level of denotation, for example: *a daydream; a wild fancy or unrealistic hope; a condition or achievement that is longed for; an aspiration; a state of abstraction; one that is exceptionally gratifying, excellent, or beautiful.*

In addition, the fiction material was analyzed, namely the novel «The Great Gatsby» by F. Scott Fitzgerald and the works of Lesia Ukrainka, a large amount of lexical material was found that is tangential to the researched concepts DREAM/МРІЯ and characterizes them from different angles.

The concepts DREAM/МРІЯ in the analyzed fiction texts are interpreted both positively and negatively. It is the context that fills the representatives of concepts with positive or negative shades of meaning.

As a result of the conducted research and analysis, the goal was achieved - it was revealed by which lexical-semantic fields the declared concepts of

DREAM/МРІЯ are represented, their frame structure was reproduced, and what artistic and figurative means were used to verbalize them.

The conclusion summarizes the results of the study.

The appendixes contain abstracts of reports published based on the work results.

***Keywords*:** concept, linguoculturology, fiction, American dream, lexical-semantic field, picture of the world.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абеляр П. История моих бедствий / пер. с лат. С. С. Неретиной. Москва : DirectMEDIA, 1959. 125 с.

2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие. Москва : Флинта, 2012. 288 с.

3. Алимжанова Г. М. Сопоставительная лингвокультурология: взаимодействие языка, культуры и человека. Алматы : LEM, 2010. 300 с.

4. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Том 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. 2-е издание, исправленное и дополненное. М. : Языки русской культуры; Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. 472 с.

5. АЧСЛ – Алфавітно-частотний словник лексики прижиттєвих видань Лесі Українки. URL : http://www.mova.info/cfq1.aspx?fdid=lupv.

6. Бабенко Л. Г., Васильев И. Е., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста : учебник для вузов по спец. «Филология». Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. 534 с.

7. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание. Воронежский государственный университет, 2001. С. 52–57.

8. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.

9. Бацевич Ф. С. Філософія мови // Історія лінгвофілософських учень : підручник. К. : ВЦ «Академія», 2008. 240 с.

10. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. 2-е изд., стереотип. Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2001. 123 с.

11. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А. Д. Шмелева / ред. Т. В. Булыгиной. М. : Языки русской культуры, 1999. 780 с.

12. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика : межвуз. сб. науч. трудов. Вып. 3 : Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж, 2002. С. 79–95.

13. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва : Гнозис, 2004. 236 с.

14. ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

15. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : монография. К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. 293 с.

16. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. К. : Логос, 2004. 284 с.

17. Голубовська І. О. Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу // XX-XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичніметаморфози в українській мові та літературі. Київ : OlomoucVUP, 2016. С. 71–93.

18. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / сост. В. В. Петров ; под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. М. : Прогресс, 1989. 312 с.

19. Демьянков В. З. Семантические роли и образы языка // Язык о языке. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 193–271.

20. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу // Мовознавство. 2009(а). № 3–4. С. 94–103.

21. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. К. : Інститут української мови НАН України, 2009(б). 352 с.

22. Єсипенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитатавний підхід. Чернівці : Золоті Лаври, 2012. 320 с.

23. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. 1999. Вип. 11. С. 12–25.

24. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов // Вісник ХНУ. 2010. № 928. С. 6–20.

25. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук // Мовознавство. 2004. № 5–6. С. 23–35.

26. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. К. : Довіра, 2006. 703 с.

27. Жайворонок В. В. Мовні знаки української етнокультури в антропоцентричному висвітленні // Мовознавство. 2012. № 2. С. 58–64.

28. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навчальний посібник. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.

29. Іващенко В. Л. Термін концепт у контексті лінгвістичних методів дослідження // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. К., 2004(а). Вип. 10. С. 182–191.

30. Іващенко В. Л. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору // Мовознавство. 2004(б). № 1. С. 54–61.

31. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 75–80.

32. Карасик В. И. Языковые ключи. Москва : Гнозис, 2009. 406 с.

33. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монографія. Москва : Гнозис, 2004. 389 с.

34. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. История, языкознание, литературоведение. 1992. Вып. 3. № 16. С. 30–39.

35. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : монографія. К.; Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.

36. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2008. 390 с.

37. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Сучасна концептологія: концепт життя в українській фраземіці [Текст] : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2009. 201 с.

38. КСКТ – Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. М. : Филол. фак. МГУ, 1996. 245 с.

39. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопросы языкознания. 1994. № 4. С. 34–47.

40. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца XX века. Москва : ИЯ РАН, 1995. С. 144–238.

41. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.

42. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Омск : Омск. гос. ун-т, 1999. 268 с.

43. КУМ – Корпус української мови. URL : http://www.mova.info/corpus.aspx?l1 (дата звернення: 3.12.2022).

44. Ладика О. В. Особливості ціннісної складової лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Вип. 28. 2012. С. 219–230.

45. Левицкий В. В. Семасиология. Винница : НОВА КНИГА, 2006. 512 с.

46. Лещенко Г. А., Распутько О. Ю. Концепт «Мрія» у англійському та українському дискурсах: порівняльний аналіз // Актуальні проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології: тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 листопада 2022 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 33–34.

47. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Х. : Майдан, 1998. С. 129–144.

48. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу // Мовознавство. 2004. № 5–6. С. 36–42.

49. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Іноземна філологія. 2013. Вип 6. С. 48–60.

50. Лук'янченко М. П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах : автореферат. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2006. 20 с.

51. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва : Флинта, 2004(а). 296 с.

52. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учебное пособие]. Минск : ТетраСистемс, 2004(б). 256 с.

53. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.

54. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.

55. Павилёнис Р. И. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка. Москва : Мысль, 1983. 286 с.

56. Пименова М. В. Введение в когнитивную лингвистику : [учебное пособие]. Кемерово : ИПК Графика, 2004. 210 с.

57. Пименова М. В., Кондратьева О. Н. Концептуальные исследования. Введение : [учеб. пособие]. М. : Флинта : Наука, 2011. 176 с.

58. Пименова М. В. Языковая картина мира : учеб. пособие. Москва : Флинта, 2014. 108 с.

59. Пліс В. П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці // Науковий журнал «Закарпатські філологічні студії». 2019. № 9. Том № 1. С. 115–119.

60. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика : учебное издание. Москва : АСТ, 2007(а). 314 с.

61. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Истоки, 2003. 226 с.

62. Попова З. Д., Стернин. И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : ВГУ, 1999. 234 с.

63. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж : АСТ, 2007(б). 250 с.

64. Потапчук С. С. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи до вивчення концепту у сучасному мовознавстві // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівненського держ. гуман. ін-ту. Рівне : РДГУ, 2007. № 15. С. 104–109.

65. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 331 с.

66. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. 307 с.

67. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта. Москва : Флинта, 2009. 176 с.

68. Розвод Е. В. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. С. 61–67.

69. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика. Воронеж : ВГУ, 2004. 78 с.

70. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі // Мовознавство. 2004. № 4. С. 3–8.

71. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Черкаси : Брама, 2004. 276 с.

72. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке : монографія. Черкаси : Ю. А. Чабаненко, 2012. 488 с.

73. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

74. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

75. Сергеева Е. В. Концепт-универсалия и художественный концепт: проблема классификации // Избранное : [сборник статей]. Москва : Директ-Медиа. 2013. С. 39–52.

76. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

77. Слышкин Г. Г. Гендерная концептосфера современного русского анекдота. Москва : МГЛУ, 2002. 79 с.

78. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : монография. Волгоград : Перемена, 2004. 328 с.

79. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.

80. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж, 2001. С. 58–65.

81. Сторчак О. Г. Структура лінгвокогнітивного і лінгвокультурного концепту // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 37. С. 271–273.

82. СТС – Сучасний тлумачний словник української мови: 55 000 слів. Розгорнуті пояснення до слів. Спільнокореневі слова. Слова-синоніми. Фразеологічні звороти / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. Харків : ПП. «Торсінг плюс», 2006. 670 с.

83. СУМ – Словник української мови. Т. 4 : І-М / ред.: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ : Наук. думка, 1973. 840 с.

84. Таценко Н. В. Корпусна лінгвістика як методологія сучасних філологічних наукових розвідок // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. 2016. Вип. 23. С. 281–286.

85. Ткачук О. М. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.

86. ТСУ – Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / Л. Г. Боярова та ін. (уклад). Харків : Прапор, 2002. 992 с.

87. Українка Л. Зібрання творів. Т. 1 К. : Наукова думка, 1975, т. 1. 446 с.

88. Українка Л. Зібрання творів. Т. 3 К. : Наукова думка, 1976(а), т. 3. 395 с.

89. Українка Л. Зібрання творів. Т. 5. К. : Наукова думка, 1976(б), т. 5. 331 с.

90. Українка Л. Зібрання творів. Т. 7. К. : Наукова думка, 1976(в), т. 7. 566 с.

91. Українка Л. Зібрання творів. Т. 6. К. : Наукова думка, 1977, т. 6. 412 с.

92. Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі : [роман] / пер. з англ. М. Пінчевського. Київ : Дніпро, 2015. 224 с.

93. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? // Язык и наука конца XX века : [сб. статей]. М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1995. С. 74–117.

94. Хидешели Е. П. Концепт, слово и межъязыковая лакунарность. URL : https://pgu.ru/upload/iblock/59b/uch_2012_ii_00044.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

95. Чейф У. Л. Значение и структура языка. Изд. 3-е. М. : Едиториал УРСС, 2009. 426 с.

96. Шебуренкова Т. В. Концепт свободи як один із компонентів міфу про американську мрію у романі Пола Остера «Левіафан» // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 141, Вип. 128. С. 116–119.

97. Adams J. T. The Epic of America. Safety Harbor, FL : Simon Publications, 2001. 433 p.

98. Biber D., Conrad S., Reppen R. Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use. Cambridge University Press, 2004. 311 p.

99. CALD – Cambridge Advanced Learner's Dictionary // Cambridge University Press, 2003. 1550 p.

100. CCAE – Corpus of Contemporary American English. URL : https://www.english-corpora.org//coca/ (дата звернення: 5.12.2022).

101. Finegan E. Language: Its Structure and Use. New York : Harcourt Brace College Publishers, 2004. 575 p.

102. Fitzgerald F. S. The Great Gatsby. Macmillan Collector’s Library, 2021. 192 p.

103. Jackendoff R. Patterns in the Mind: Language and Human Nature. UK : Basic Books, 1993. 256 p.

104. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago : University Chicago Press, 1980. 242 p.

105. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. Longman, Harlow (GB), 2001. 1668 p.

106. MED – Macmillan Essential Dictionary: For Learners of American English. Macmillan Education, 2003. 829 p.

107. Margolis E., Stephen L. Concepts // The Stanford Encyclopedia of Philosophy / E. N. Zalta, U. Nodelman (eds.). 2022. URL : https://plato.stanford.edu/entries/concepts/ (дата звернення: 09.10.2022).

108. McEnery T., Wilson A. Corpus Linguistics: An Introduction. 2nd ed. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001. 235 p.

109. OLD – Oxford Learner's Dictionaries. URL : https://www.oxfordlearnersdictionaries.com (дата звернення: 15.11.2022).

110. TFD – The Free Dictionary. Thesaurus and Encyclopedia. URL : http://www.thefreedictionary.com (дата звернення: 15.11.2022).

111. West, James L. W. Notes on the Text of F. Scott Fitzgerald's 'Early Success' // Resources for American Literary Study. 1973. Vol. 3, №. 1. P. 73–99.

112. WNWDAL – Webster's New World Dictionary of the American Language / D. B. Guralnik, V. Neufel. 3rd college ed. New York : Prentice HallPress, 1970. 1574 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тези за темою роботи для конференції

Распутько О. Ю., студент
Лещенко Г. А., к. філол. н., доцент
Національний університет «Запорізька політехніка»

КОНЦЕПТ «МРІЯ» У АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСАХ: ПОРІВНЯЛЬНІЙ АСПЕКТ

Поетична картина світу, яка утворюється автором літературного твору, реалізується через систему концептів, що репрезентуються у специфічному словесно-образному вираженні. Вони утворюють складну й багатопланову концептуальну структуру художнього тексту, що відбиває реальність, пропущену крізь призму авторської уяви, та втілює сутність його творчого задуму.

Концепт народжується як образ у людській свідомості, що пізніше абстрагується до різних понять та уявлень, узагальнюється та зберігається у культурній пам’яті. Слово концепт походить від латинського conceptus, що перекладається як «поняття, уявлення, думка» [1, с. 87]. Також існує друге твердження, запропоноване В. Колесовим, за версією якого під концептом розуміється «не conceptus (умовно передається терміном «поняття»), а conceptum («зародок», «зернятко»), з якого й виростають у процесі комунікації всі змістові форми його втілення в дійсності» [2, с. 81].

Мрія – це один із найдавніших феноменів, проте досі дослідження семантики та структури, а також образних понятійних ознак концепту «мрія» залишається актуальним.

Концепт «Мрія» є у багатьох мовах світу. У зв'язку з цим можна говорити про цей концепт як про універсальний концепт у різних культурах.

Незважаючи на його універсальність, він специфічний і варіюється від культури до культури способами вербального вираження, граматичними, фонетичними та лексико-семантичними особливостями.

Концепт «Мрія» посідає важливе місце як в українській, так і в англійській картині світу. Поняття «мрія» виникло ще з тих самих часів, коли людина вперше почала замислюватись про сенс життя та про своє місце у всесвіті. Мрія – це акт уяви, при якому суб'єкт уявляє деякі майбутні події, здійснення яких він бажає. Вони можуть бути реальними, тобто такими, що дійсно можуть трапитись у майбутньому, або фантастичними, а, отже, такими, здійснення яких слід визнати практично неможливим. Мрія позитивно впливає на настрій суб'єкта, а також сприяє роздумам відповідного бажання, що може призвести до активізації діяльності щодо реалізації цього бажання.

Концепт «Dream» характеризує прагнення нації створити особливу модель поведінки, сформувати ідеали, гідні наслідування, навіяти оптимізм у національному масштабі. В американській культурі мрія пов'язується з уявленням про США як країну, де кожен може розбагатіти і досягти успіху.

Особливості концепту «Dream» детермінуються також різноманітними означеннями. Відображаючи багатогранність людського буття, прикметники виявляють здатність «сполучатися із різними за семантикою іменниками, у розвитку на цій основі вторинних, переносних значень, які важко піддаються логічній інтерпретації; у його семантичній та синтаксичній несамостійності, у наявності різноманітних суб'єктивно-оціночних значень» [3, с. 253–254].

Семантичний об'єм концепту «Dream» є широким і в українській картині світу відповідає концептам «Сон» і «Мрія». «Dream» використовується на позначення як фізіологічного процесу, так і відображає бажання та прагнення людини. Проте, якщо концепт «Dream» має переважно позитивне наповнення, то в українській лінгвокультурі така однозначність відсутня.

У ключових ознаках та дефініціях, які складають основу концептів «Dream» і «Мрія» на прикладах англомовних і україномовних лексикографічних джерел, є як спільні, так і відмінні риси. У двох мовах лексеми, що їх вербалізують, використовуються на позначення як фізіологічного процесу сну, так і емоційно-психологічних подій, які відбуваються у свідомості людини під час цього процесу. Вони імплікують думки людини про щось бажане, приємне і очікуване.

Література

1. Галлямов А. А. Понятие «концепт», его сущность, границы и целесообразность применения при анализе художественного произведения // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. 2008. С. 87–98.

2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

3. Щербань М. Т. Лексичні засоби інтенсифікації висловлювання // Мовні концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004. С. 253–257.